

JAARBOEKJE

2017

VAN HET
OUDHEIDKUNDIG
GENOOTSCHAP

‘NIFTARLAKE’

Jaaroverzicht 2017

2017 een Lustrumjaar

Ons genootschap bestond in 2017 *honderdvijf* jaar. Een goede reden om een feestelijk jaarprogramma te maken. Onze leden hebben daar graag aan deelgenomen, zoals u kunt zien op bijgaande foto, gemaakt tijdens de Lustrumlunch op 25 juni 2017 op Buitenplaats VreedenHoff.

De heer Lisman was zo vriendelijk zijn prachtige tuin ter beschikking te stellen, zodat wij het cultureel erfgoed in stijl konden (her-)beleven. Want daar zetten wij ons al 105 jaar voor in: kennisoverdracht van onze geschiedenis in de Vechtstreek. Dat doen we door lezingen en excursies te organiseren en dit jaar ook een symposium.

We begonnen het nieuwe jaar met een gezellige Nieuwjaarsreceptie op slot Loenersloot. Het bestuur verwelkomde ruim 180 leden. Een mooie gelegenheid om elkaar weer even te zien en voor een rondleiding in het kasteel met de prachtige kamers met beschilderd behang en de imposante toren.

In februari luisterden we naar René de Kam die verhaalde over de intriges en complicaties tijdens de bouw van de Utrechtse Domtoren. Fascinerend hoe de machtsverhoudingen verschoven van keizer naar bisdom en weer terug en welke gevolgen dat had voor de bouw en de financiering van de Sint Martinuskerk, zoals de kerk heette waar de huidige Domtoren het overblijfsel van is. Het gebouw en de naastliggende kerk waren ook toen toonaangevend in de stad, die zo mogelijk nog dichter was bebouwd rond de toren dan nu.

In april hield Broos Baanders een mooie lezing over zijn oudtante Tine Baanders. Deze vooruitstrevende vrouw was grafisch kunstenaar en vormgever uit de Amsterdamse School, een opvallende stijlperiode. Zij woonde gedurende vele jaren op Vrede-Rust aan de Angstel. Broos schetste een prachtig en mee-

Afb. 1 Groepsfoto tijdens de LustrumLunch in 18de-eeuwse stijl op VreedeenHoff. Foto: Jeroen van de Water.

slepend leven, met veel reizen in open auto's, familiebijeenkomsten en tuinfeesten, maar vooral ook prachtig werk van een onafhankelijke vrouw.

De jaarvergadering en het aansluitende diner op 2 mei werden weer een feestelijke gelegenheid, passend voor een Lustrum. We wilden graag dineren in de oude pleisterplaats de Kampioen in Nieuwersluis, waar we vroeger vele jaren ook bijeenkwamen voor het jaardiner. De restauratie was nog niet voltooid, dus het werd een Hard-Hat diner waarbij de bediening bouwhelmen droeg als ludieke knipoog naar de staat van het interieur (afb. 2). Onze gastheer Bert Degenaar had, samen met beheerder Reinier Brummelkamp, kosten noch moeite gespaard om het ons naar de zin te maken. Na de vergadering gaf Juliette Jonker nog een toelichting op de rijke historie van de locatie, waarna we aan tafel konden. Het werd een spannende avond met asperges in een nestje, heerlijke wijnen en mooi gedekte tafels. Wat een feest!

Afb. 2 Het jaardiner in De Kampioen in Nieuwersluis.

Al snel werd het juni en zagen we elkaar weer bij de Lustrumlunch. Zoals u ziet op de foto (afb. 1), was iedereen geweldig verkleed, en zaten we bijzonder geanimeerd aan de dis. Het regende niet, wat best had gekund ...

Het bezoek aan de Willibrordkerk in september was bijzonder. Een prachtige kerk in bijna oorspronkelijke staat. Neogotisch, kleurrijk en geweldig geornamenteerd. Niet alleen de rondleiding was interessant, maar het prachtige orgelspel van Niftarlake bestuurslid Rob Schoenmaker maakte het helemaal speciaal. Een man met vele talenten!

In oktober konden we luisteren naar de lezing over boerderijen in de Vechtstreek door Piet den Hartog. Zijn bouw- en kunsthistorische achtergrond maakte de lezing bijzonder interessant. Met herkenbare voorbeelden en informatieve tekeningen wierp de spreker een nieuw licht op de verschillende typen boerderijen en de ontwikkelingsgeschiedenis van de boerderijen in onze regio. Zomerhuizen waren niet voor vertier, maar praktischer om in te wonen in de

drukke oogstmaanden. Schoorstenen staat op een derde van het dak, op de brandmuur. Boerderijen werden buitenplaatsen zoals Geesberge in Maarssen, en een andere buitenplaats werd weer boerderij. Kortom een boeiende avond.

Het symposium op 3 november met als thema ‘Nieuwe Buitenplaatsen: monumenten van de toekomst?’ zal een eigen publicatie krijgen. Het onderwerp wordt met veel belangstelling gevolgd, niet alleen door onze leden, maar ook door beleidsmakers in de regio. De gemeente Stichtse Vecht wilde voor dit evenement graag gastheer zijn – hun buitenplaatsenbeleid is van grote invloed op de leefomgeving – en wij waren graag te gast op Boom en Bosch. Zo werden diverse partijen bij de dag betrokken en hopen we een bijdrage te hebben geleverd aan een cultuurvolle toekomst.

De lezing over de familie Six en hun kunstcollectie eind november is nog niet geweest bij het schrijven van dit jaarverslag. Dat het interessant wordt is zeker, daar Jacob Six bereid is gevonden deze lezing te geven.

Tot zover dit verslag. Ik wens u veel leesplezier met dit prachtige jaarboekje. De honderd en vijfde editie, met passie voor u gemaakt, door Juliette Jonker, Edward Munnig Schmidt en Louise Woltering.

Janine van Doesburgh-Ferwerda
Uw voorzitter

Verdwenen buitenplaatsen langs de Vecht, de Angstel en het Gein

E. Munnig Schmidt

Het stroomgebied van de Utrechtse Vecht, Angstel en Gein transformeerde in de 17de en 18de eeuw tot een ware lustwarande. Langs de rivieren lagen vele tientallen buitenplaatsen, de uiting van kapitaalophoping in het Amsterdam van de Gouden eeuw. Veel buitenplaatsen zijn in de afgelopen eeuwen verdwenen. Dit artikel geeft een overzicht van de verdwenen buitenplaatsen in het gebied van Vecht, Angstel en Gein.

Het voor- en naspel

In de 17de eeuw werd na het succesvolle debuut van de trekvaart tussen Amsterdam en Haarlem al snel die van Amsterdam naar de Rijn aangelegd. Die voerde vanaf Amsterdam langs de Amstel naar Ouderkerk om daar via de Holendrecht naar Abcoude af te buigen. Van Abcoude werd de Angstel naar Nieuwersluis bevaren om vervolgens de Vecht tot de buitensingel rond Utrecht te volgen. Vanaf Abcoude of Weesp was ook het Gein goed te bereiken. Welgestelde Amsterdammers zagen spoedig in dat het 's zomers buiten de stad wonen langs de trekroute goed te doen was, waardoor men de drukke stad kon ontvluchten om gezonde lucht op te snuiven, goed schoon water te drinken en de vruchten van het land onder handbereik te hebben. Binnen enige uren werd men comfortabel ter plekke gebracht.

Reeds in 1608 had Jacob Bal (later Huydecoper) de boerderij De Gouden Hoef aan de Vecht te Maarsseveen gekocht als geldbelegging. Tien jaar later werd aan de boerderij een stenen herenhuis gebouwd, toen bleek dat het daar zo heerlijk verblijven was in de zomer. Zijn voorbeeld lokte navolging uit en er werden steeds meer boerderijen gekocht langs de rivier en andere wateren in de wijde omtrek van Amsterdam. Een bijkomende reden daarvoor was het fenomeen vetweiden waarbij runderen werden gekocht, soms van verre zoals uit Denemarken, om te worden vetgemest voor de slacht. Het ingezouten vlees ging mee aan boord van de vele schepen die alle zeeën bevoeren.

Al gauw werden er herenkamers in of aan de boerderijen gebouwd voor een kort verblijf van de eigenaren en hun gezinnen. Gedurende de anderhalve

eeuw die volgde werden de herenkamers uitgebreid tot complete huizen. Daarbij kwam de mode om grotere siertuinen met boomgaarden aan te leggen, zodat men het boerenbedrijf eerder als storend ging ervaren. De boerenwoningen werden vaak afgebroken en verplaatst en er kwamen steeds luxere optrekjes voor in de plaats, al bleven die wel Hollands bescheiden van afmetingen. Met de moestuinen en boomgaarden werd tevens het nuttige met het aangename verenigd.

De plaatsen waarop vanouds boerderijen werden gebouwd, waren de wat hoger gelegen terreinen langs natuurlijke waterlopen waar zich zand en klei hadden afgezet op het veen (de oeverwallen). Daar hield men het langst de voeten droog en konden later van steen gebouwde huizen op staal (ongeheid) neergezet worden. De buitenhuizen die daar gebouwd werden staan er vaak nog. Toen naderhand de buitenrage een grote vlucht nam, waren de beste plekken om te bouwen al bezet en werden dus de mindere gebruikt met als gevolg een kortere levensduur door verzakkingen van de daar tot stand gekomen buitens. Zij werden natuurlijk minder waard en hen trof het lot om als eerste afgebroken te worden. Lang waren de lonen van handwerklieden zo laag dat het afbreken van een gebouw een lucratieve zaak was. Vooral in tijden dat boerenland gewild was en meer opbracht dan land voor vermaak, wat door de grote groei van de steden in de 19de eeuw het geval was. Het verdwijnen van grote vermogens door de tiërcering tijdens het Franse regime sloeg bovendien voor velen de bodem uit de mogelijkheid zich nog een buiten te kunnen veroorloven. (Op de nationale schuld werd vanaf 1810 nog maar een derde van de verschuldigde rente betaald). Die invloeden bepaalden het voortbestaan of demise van het fenomeen buitenplaats. Uit dit overzicht blijkt dat er circa 140 buitens van enige omvang zijn verdwenen in het beschreven gebied.

Buitens in het stroomgebied van de Vecht die verdwenen

Hét boek over de buitens aan de Vecht blijft *De Zegepraalende Vecht*, verschenen in 1719,¹ waarin de buitens door Daniel Stoopendaal op onnavolgbare wijze zijn geëit en gegraveerd. Zijn kaartje (afb. 1) voorin dat voorbeeldige werk dient als eerste leidraad. Een wat vroegere goede bron is de kaart van Visscher uit 1702 die ook de Angstel toont tot aan Abcoude.

Sijbale-Zijdebalen (afb. 2) ten noordwesten van de oude binnenstad van Utrecht opent de rij en is meteen een van de mooiste zo niet het mooiste buitens dat in Nederland heeft bestaan. Stichter was de doopsgezinde David van

Afb. 1 Kaart van de buitens aan de Vecht uit *De Zegepraalende Vecht* uit 1719.

Afb. 2 Gezicht in het park van Zijdebaalen aan de Vecht te Utrecht door Daniel Stoopendaal, circa 1719, plaat 4 uit *De Zegepraalende Vecht*. (Coll. auteur)

Mollem die naast zijn woonhuis een door waterkracht aangedreven installatie in een fabrieksgebouw had opgesteld om zijdegarens gereed te maken voor de zijdeweaverij. Voor het woonhuis had hij Jacob de Wit een aantal schilderijen laten maken en Gerard Hoedt beschilderde de wanden en het plafond van de grote zaal. Voor het zeer gecompliceerde park met grotten, vijvers, paviljoens en orangerie heeft hij Jacques Cressant en Jan Mast een keur van marmeren en zandstenen beelden en siervazen laten houwen. Jan de Beijer vereeuwigde voor Van Mollem het park in een groot aantal tekeningen.²

Van **Roosendael**, aan de oostoever, zijn alleen het imposante toegangshek en een gerestaureerde theekoepel bewaard gebleven. Het hek werd in opdracht gegeven door de toenmalige eigenaars, de Sefardisch joodse familie D'Arredondo in 1705. In 1767 kwam het buiten in handen van de zoon van

Afb. 3 Gezicht op de oostelijke Vechoever ten zuiden van Maarssen met buitens van Aux Brébis en Be(l)mont(e) en de steenfabriek van Van der Graef. (Coll. Bodel Nijenhuis, UB Leiden)

de Kaapse gouverneur Swellengrebel.³ Naast dit buiten lag toentertijd het buitentje **Ravensberg**.

Verder noordwaarts en tegenover het buiten **Zuylenburg** te Oud Zuilen ligt nog het park van **Groenhoven**.⁴ Het toegangshek is alweer vele jaren geleden door de familie Van Tuyll van Serooskerken overgedragen aan de Dr R. van Luttermont Restauratie Stichting, die het weer op de oude plaats liet oprichten. Het huis werd in 1901 afgebroken. In de 18de eeuw heette het **Geitestein** en in *De Zegepraalende Vecht* het huis van 'Juffr. duPon'.

Het volgende verdwenen buiten gaf zijn naam aan de geheel stedelijke wijk aan de zuidkant van Maarssen: **Opbuuren**.⁵ Dat buiten werd hardhandig van zijn park gescheiden door de aanleg van de spoorweg en daarna het Merwede- nu Amsterdam Rijnkanaal. Het lag ingeklemd tussen de Vecht en de Straatweg en was de bakermat van de Amsterdamse Chinine Fabriek waarvoor later een groot fabriekspand meer naar het zuiden is gebouwd.

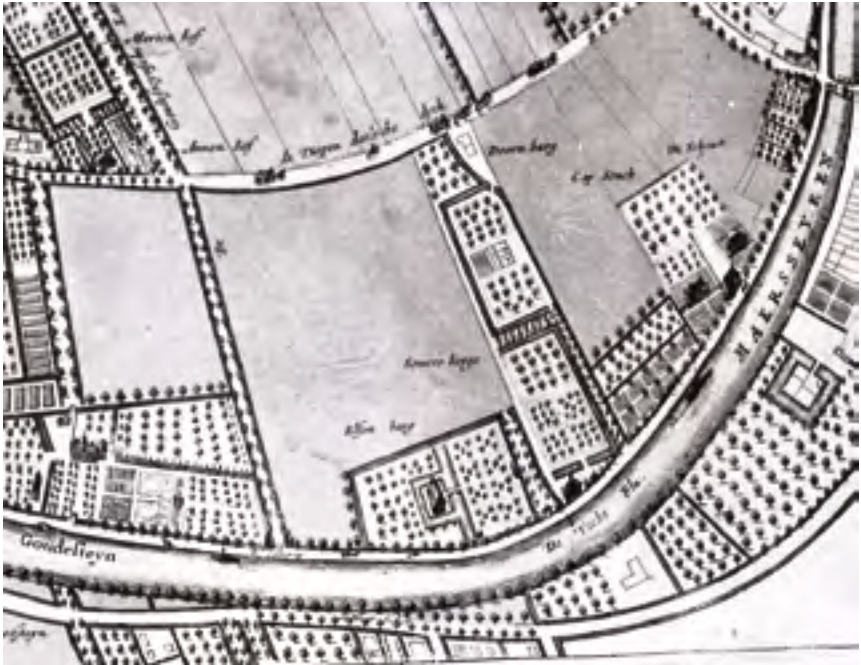
Aan de oostzijde van de rivier lagen in de 17de en 18de eeuw tussen het buiten **Vechtesteyn** en **Huis ten Bosch** in Maarsseveen vier buitens. Bij het eerste, dat van **Van der Graef**, lag een steenoven, het tweede was van de heer Bemont: **Belmonte**, het derde was van de familie **Aux Brébis** en het vierde heette **De Propheet David**. Zo staan zij afgebeeld op een mogelijk als kaartrandversiering bedoelde gravure die als schutblad in het boek *Plaatsen aan de Vecht en de Angstel*⁶ is gebruikt (afb. 3). Het huis van Aux Brébis is later vervangen door **Luxenburg** waarvan nog een deel bestaat.

Daar tegenover lag aan de westoever het enorme huis **Ter Meer** in een groots park waar tot 1672 het middeleeuwse kasteel Maarsen stond. Dit kasteel is door de Fransen verwoest. Een vogelvluchtzicht op huis en park uit 1739 toont een zeer complete en modieuze aanleg van het gehele bezit. Het huis werd ge-

bouwd door V.M. van Lockhorst,⁷ die ook het park liet aanleggen. In 1902 is het afgebroken en is het park verkaveld. Aan de noordkant van het dorp Maarsse, waar nu het park van **Doornburgh** ligt, lagen aan de zuidkant **Somerbergen** en **Vechtleven** en aan de noordzijde **Elsenburg**. Een zeer fraai smeedijzeren toegangshek in Lodewijk XIV stijl dat bij **Elsenburg** gehoord moet hebben, staat nog aan het jaagpad. Het werd hersteld met steun van de Dr. R. van Lutervelt Restauratie Stichting.⁸ Het terrein van **Doornburgh** grenst aan dat van **Goudestein**, waarmee het spel van de buitenplaatsen in deze omgeving begon. Daar waar nu het helaas wat detonerende gemeentekantoor van Stichtse Vecht staat en het parkeerterrein ligt, stonden twee 17de-eeuwse buitentjes **Cruydenburch** en **Endelhoven**.⁹ Het huis van een van de twee is al in de 19de eeuw afgebroken en het andere hield het uit tot 1976 toen het door gebrek aan onderhoud instortte.

Joan Huydecoper, burgemeester van Amsterdam, was een projectontwikkelaar van buitenplaatsjes in de omgeving van zijn **Goudestein**. Oostelijk van zijn buiten verkocht hij stukken van circa 1 hectare van zijn grond waarop buitens konden worden gebouwd waarvoor hij tekeningen liet maken. Vooral vrienden en kennissen werden zo verlost de zomers bij hem in de buurt door te brengen. Daar is een kaartje¹⁰ van dat als verkoopgidsje diende (afb. 4). Daarop staan naast de nog bestaande buitens de volgende namen waarvan niet zeker is of die alle zijn gerealiseerd: **Daelwijck**, **Blyenburg**, **Petershagen**, **Int Gras**, **Daelhouck**, **Boshoven**, **Suyderhoef**, **Swanenhof**, **Noorderhof**, **Schoonderbuurt**, **Peerlenburgh**, **Vierhoven**, **Middelcoop**, **Swanerbergh**, **Huys op Diependaal**, **Otterenburgh**, **Uyterbuurt**, **Blyendael** en **Koninxvelt**. Ongeveer op dezelfde hoogte heeft aan de westzijde van de Vecht, wat meer het land in, een oud versterkt huis gestaan: **Snaefburg**,¹¹ dat later als buiten dienst deed. Naast **Leeuw en Vecht** moet **Soetendael** gestaan hebben volgens het kaartje uit 1719. Ook aan de westoever heeft tegenover **Vechtoever** een buitentje gestaan dat daarvoor een scheepswerf huisvestte: **Bagatelle**. In 1871 is het nog door Lutgers vastgelegd.¹²

Joan Huydecoper verwierf in 1649 de boerderij met het weiland van de familie Geesbergen waarop hij aan het jaagpad het rechthuis van Maarsseveen liet neerzetten. De grond verder oostwaarts verkavelde hij om weer plaats te geven voor de aanleg van meerdere buitentjes. De boerderij maakte plaats voor een te verhuren buiten: **Geesbergen** en daarachter kwam **Spruitenburg** (nu **Leeuwenburg**) met daar weer achter **Neerbeek** en **Sluysort** die beide allang weer zijn

Afb. 4 Kaartje van Maarsseveen met buitens, waarschijnlijk door Joan Huydecoper uitgegeven als reclame voor zijn buitenplaatsen-ontwikkeling.

verdwenen.¹³ Naast **Leeuwenburg** stonden aan de Vecht vervolgens **Hoogevecht** en **Otterspoor**, waarvan nog het eenvoudige smeedijzeren toegangshek tussen twee fraaie zandstenen hekpilaren rest. Het is ontworpen door Ignatius van Logteren die ook de beide borstbeelden op de pilaren vervaardigde (afb. 5).¹⁴

Naast het 18de-eeuwse toegangshek van **Nijenrode** staat aan de Vecht de koepel van het afgebroken buitentje **Rhijn en Vecht** en wat meer naar het zuiden het toegangshek daarvan.¹⁵

Ten noorden van Breukelen komt men aan de westoever weer een verloren gegane buitenplaats tegen in de vorm van het waterhek van **Vechtstroom**.¹⁶ Het huis daarvan stond tussen de Straatweg en de Vecht met het overpark aan de westzijde van de weg. Het koetshuis ervan is naderhand verbouwd tot kleine

Afb. 5 Het hek van de verdwenen buitenplaats Otterspoor te Maarsse.

Afb. 6 Boerderij Boomoord voorheen behorend tot het buiten Boomoord te Breukelen aan de oostoever van de Vecht.

buitenplaats. Men vindt het een viertal huizen verder noordwaarts terug, rug aan rug met het buitentje **Nieuw Hoogerlust**.

Enige honderden meters verder langs de Straatweg voorbij het koetshuis van **Vegtvliet** lag **Hoffwerk**.¹⁷ Het is vroeg in de 18de eeuw gebouwd en in 1890 door grondspeculanten in brand gestoken waarbij de loden goten smolten en het lood als water van het dak stroomde, zoals de krant meldde. Tegenover dit buiten stond aan de oostoever **Boomoord**¹⁸ met wat zuidelijker **Voortwijk**. Van **Boomoord** rest de bijbehorende boerderij met neogotische overhoekse raampartijen en een hek in Amsterdamse school-stijl (afb. 6).

Afb. 7 Gezicht in het park van Ouderhoek te Nieuwersluis met het gevolg van Peter de Grote. Plaat nr. 49 uit *De Zegepraalende Vecht* 1719.

Aan de oostoever blijvend vond men in de 18de eeuw ten noorden van **Weerstein** achtereenvolgens **Oversticht**, **Lixboa**, **Gelderrust** en het grote **Hunthum**¹⁹ (eerder **Sluisnae** geheten). Van **Lixboa** is de oude boerderij gebleven met de naam op de gevel. **Gelderrust** werd in de 19de eeuw opgenomen in **Hunthum** waarvan het circa 5 hectare grote verwaarloosde park nog bestaat. Er zijn plannen om dit buiten een nieuw leven te geven. Tegen de oostelijke fortificatie van de vesting Nieuwersluis lag aan de zuidzijde al in de 17de eeuw de buitenplaats **Schanszicht**.²⁰

Ook aan de westkant van Nieuwersluis lag tegen de fortgracht en de straatweg een buitentje: **Jongerhoek** met daartegenover het tussen de Rijksstraatweg en de Vecht gelegen **Ouderhoek**.²¹ Dat laatste was al vanaf 1619 in bezit van de

Afb. 8 Croonenburgh te Loenen voor de afbraak in 1836 vanaf de Rijkstraatweg. Tekening door Cornelis Hardenbergh, 1818. (Coll. auteur)

doopsgezinde Anthony van Hoek wiens vrouw het had geërfd. Gedurende de 17de eeuw werd het geleidelijk steeds meer uitgebreid totdat het begin 18de eeuw mooi genoeg was om tsaar Peter te ontvangen (afb. 7). In 1840 werd het ontmanteld. Bij de boerderij ertegenover staat een mogelijk verplaatst hek met de naam **Ouderhoek** erop. Familieleden van Van Hoek legden vele buitens aan in de omgeving met als gevolg dat het gebied tussen Loenen en Breukelen bekend stond als de Mennistenhemel. Naast **Jongerhoek** (later **Stichtrust**) lag tot 1819 het rijk ingerichte buiten **Beereveld**.²² Aan de noordkant van **Vredem Hoff** ligt het grote buiten **Middenhoek**, dat het naastliggende **Hoogerwerf** in de 19de eeuw annexeerde en waarvan de oude huizen zijn afgebroken. Nu is er een nieuw huis in verrezen dat vanaf de weg niet zichtbaar is. Tussen de weg en het jaagpad staat een in de jaren '70 (20ste eeuw) gebouwd huis. Naast **Hoogerwerf** lag aan de noordkant **Ruygenhoff**²³ dat in de 19de eeuw bij het nog aanwezige **Nieuwerhoek** is getrokken. Later werd het overpark van **Nieuwerhoek**

Afb. 9 Wallestein te Loenen, plaat 70 uit *De Zegepraalende Vecht* 1719. (Coll. auteur)

apart verkocht en is daar weer een nieuwe buitenplaats ingericht die de naam **Ruygenhoff** nieuw leven inblies.

Op het weiland tussen de Bloklaan en het dorp Loenen ligt het archeologisch monument **Croonenburch**.²⁴ Daar liggen de fundamenten van het middeleeuwse kasteel van die naam (afb. 8). In de 18de eeuw werd het een buitenplaats met een groot bezit aan boerderijen in de polder ten westen van Loenen. In 1836 werd het huis afgebroken.

Het buiten had een naaste buur, **Driehoven**,²⁵ dat zo genoemd werd omdat het uit drie door openbare wegen gescheiden delen bestond. In het dorp Loenen zelf lag **Roserust**²⁶ met een koepel aan de weg en een mooi inrijhek. Alleen het huis bestaat nog; het park is deels parkeerterrein en deels verkaveld.

Afb. 10 Theekoepel van het verdwenen buiten Geestevecht aan het Oud Over te Loenen. (Foto J. Jonker)

Afb. 11 Gesneden parelmoeren schelp met een afbeelding van Oostervecht. Het bevindt zich in het Vechtstreekmuseum te Maarsse. Gesigneerd 'J.B. Barkhuijzen fecit'. Afm. 11 x 14,5 cm. (Foto Pieter Woltering)

Aan de rechterkant van de Rijksstraatweg lag in Loenen tot in de jaren '30 (20ste eeuw) het buiten **Rijzicht**²⁷ tegenover de huidige Jumbo. Op dit terrein werd de nieuwe wijk van het dorp gebouwd.

De Molendijk in Loenen, met een rij oude lindes erlangs, leidde naar het 18de eeuwse buiten **Huis te Loenen**²⁸ aan de Vecht ten noorden van het dorp. Daarnaast lag het luxueuze **Wallestein**²⁹ waarvan de uit de 17de eeuw daterende zware bakstenen pilaren met de beide wapenstenen en sierknoppen resteren (afb. 9). De Dr R. van Luttervelt Restauratie Stichting heeft de beide hekvleugels weer teruggebracht. Tegen **Wallestein** aan lag het kleine **Kickestein** dat waarschijnlijk als verhuurobject werd gebruikt.

Afb. 12 Kaart van het buiten Petersburg aan de oostzijde van de Vecht tegenover Nigtevecht door Jacob Schijnvoet. (Beudeker Collectie, British Map Library, British Museum, London)

Terug naar de oostoever waar vanaf de weg naar Loosdrecht (de Bloklaan) twee buitens stonden die in de 19de eeuw ontmanteld werden om de vergroting van het park van **Vegtlust** mogelijk te maken. Dat waren achtereenvolgens **Langgewenst**³⁰ en **Geestevecht** waarvan de koepel met het botenhuis eronder is blijven staan (afb. 10). Hetzelfde lot trof wat verder naar het noorden **Beek en Vecht**³¹ dat bij **Oud Over** werd getrokken. Een kilometer verder langs het Oud Over stond **Oostervecht**³² dat de bakermat werd voor de glasfabriek van Van der Mersch. Deze fabriek produceerde in de 19de eeuw flessen voor onder meer de Weesper jeneverdistilleerderijen (afb. 11). Het naastgelegen **Russenrust** is eerder al afgebroken inclusief de fundamenten, zoals een akte beschrijft.

Ten noorden van Vreeland aan de westoever lagen **Breeëvecht**³³ en **Welgelegen**,³⁴ dat qua grondgebied het grootste buiten ooit langs de Vecht is geweest. Op beide buitens kon men over eigen grond naar de Angstel komen waar de

trekschuit naar Amsterdam of Utrecht aanlegde. **Welgelegen** had eveneens een in Engelse landschapstijl aangelegd park in de Dorssewaardse polder aan de oostzijde van de Vecht. Daarvan rest nog het toegangshek aan de Bergseweg die van Vreeland naar Nederhorst den Berg voert. Van **Breeëvecht** is de boerderij over waarin nog delen van het oude buiten aanwezig zijn, evenals vier hardstenen hekpalen met de naam erop.

Het buiten **De Nes**³⁵ is aangelegd op een, dankzij doorgraving ontstaan, eiland in de Vecht, vlakbij de sluis naar het Hilversums kanaal. In de 17de eeuw heeft de heer van Nederhorst de vaart over de Vecht ingekort door deze doorgraving en het graven van de (later weer gedempte) Reevaart door het dorp Nederhorst. Het eiland van **De Nes** bestond grotendeels uit zand dat in de vorige eeuw opgezogen en gebruikt is voor de aanleg van de snelweg A2. Nu rest alleen de buitenring van het eiland. Tussen Vreeland en Nederhorst lagen **Overmeer**, **Wittestein** (aan de westoever), **Schulpenburg**, **Stilhorn** en **Berglust**. Aan de oostoever tegenover Nigtevecht lag eens het kostbare **Petersburg**³⁶ met een aanleg door Simon Schijnvoet (afb. 12), die als tekenaar-ontwerper in 1717 tevens een boek het licht liet zien van de tuinsieraden. Christoffel van Brands, 'Rijksedelman, Hofraad, en Resident van zijn Czaarsche Majesteit' (Peter de Grote), was bouwer van het huis en verfraaier van het park. Alleen de buitenomtrek van dat park is nog zichtbaar in de vorm van een sloot in de weilanden. Aan de zuidzijde van Nigtevecht lag **Oost en Vegt**,³⁷ daar waar in de 19de eeuw de sluis kwam tussen het Amsterdam-Rijnkanaal en de Vecht. Ten noorden

Afb. 13 Landskroon ten noorden van Weesp aan de Vecht, tekening door Joannes Leupenius, ca. 1690. (Coll. Gemeente Archief Amsterdam)

Afb. 14 De Haring te Baambrugge, plaat nr. 91 *Hollands Arcadia*, 1730. (Coll. auteur)

van het dorp Nigtevecht was ooit een rij buitens te bewonderen te beginnen met **Roosendaal**, dan **Swaanties** en **Overdam**³⁸ met **Zwaanwijck** als enig overgeblevene. Aan de Reevaart was het **Voordijk**³⁹ dat Nederhorst-dorp allure gaf en aan de oostoever het kleine **Damvecht**.⁴⁰ Ook **Vecht en Bergzicht**,⁴¹ alias **Klemansplaats**, lag eens aan de Hinderdam. Wat verderop waren het **Damzigt** en **Overnes** met aan de overzijde **Schaapendoorn**⁴² die de aandacht trokken. Nog aan het einde van de 18de eeuw kwam **Koningslust** met **Hinderrust**⁴³ aan de westoever naast fort Hinderdam tot stand. Onder Weesp lag **Vegtzicht** aan de oostzijde, waar ook **Vechtwijk**⁴⁴ heeft gelegen. Ten noorden van Weesp aan de westoever ligt de boomrijke begraafplaats die in de plaats is gekomen van het kasteelachtige 17de-eeuwse **Landskroon** (afb. 13).⁴⁵

Verdwenen buitens langs de Angstel, het Gein en de Holendrecht

De langs deze wateren te vinden buitens hebben hun oorsprong voor een groot gedeelte in de 17de eeuw. De namen Angstel en Gein zijn lang door elkaar voor hetzelfde water gebruikt zodat hier in verschillende namen voor buitens het woord Gein-Gijn-Geijn voorkomt. Het watertje dat van Abcoude naar de Gaasp leidt heet alleen het Gein. De heren Slebos en Timmer uit Abcoude hebben de geschiedenis van de buitens in dit stroomgebied jarenlang uitgeplozen en op schrift gesteld, zie de noten. Hier worden de buitens genoemd van zuid naar noord.

Tegenover het 17de-eeuwse **Valk en Heining**, gelegen net over de grens tussen Loenersloot en Baambrugge, liggen de boerderij **Slootwijk** en het 19de-eeuwse huis **Donkervliet**,⁴⁶ in eerdere eeuwen allebei buitenplaatsen. Ook **Ruyteveldt**, wat noordelijker aan de westoever, is nu een boerderij. Voor de bocht van het jaagpad, sinds de tijd van Napoleon de Rijksstraatweg, lag naast het terrein van **Valk en Heining** de buitenplaats **De Haring**⁴⁷ met de aan het huis vast gebouwde boerderij (afb. 14). Na de bocht is het koetshuis van **Veldhoen** nog aanwezig in het weiland. Het oude buiten **Kerkkroon** is reeds lang een boerderij, maar de oude lindes aan de weg en het toegangshek verraden een wat deftiger verleden. In 1730 stond hier een huis met zeven traveeën waarvan twee smallere naast de voordeur. **Geinwensch** en **Schoonzigt**⁴⁸ waren de noordelijke burenen. De laan van het aan de Vecht gelegen **Welgelegen** had hier een uitgang naast **Schoonzigt**, midden 19de eeuw de Laan van Reaal geheten.

Er lag een hele rij aaneengesloten buitens vanaf het nog bestaande **Middelvaart** tot het dorp Baambrugge. Het buiten **Middelvaart** kreeg zijn naam omdat het even ver van Amsterdam als Utrecht was gelegen; mede daarom was hier de stal voor de verversing van de jaagpaarden gevestigd. Ook de eerstvolgende buitenplaats, **Geynwick**, bestaat nog steeds, maar **Paddenburg**⁴⁹ heeft plaats gemaakt voor een begraafplaats. Voor de aanleg van deze begraafplaats werd ook grond van **Meebael** en **Rusthoff** aangekocht. Van het vroege **Bassenhof**, dat al in 1665 is gesticht door Lodewijk de Bas, en **Paciënzij** zijn alleen de gravures in *Hollands Arcadië* over. Het vijf traveeën brede en twee verdiepingen hoge **Poelenstijn**⁵⁰ heeft de moderne tijd niet gehaald, evenmin als het zelfs zeven traveeën brede **Zorgvrij**.

Afb. 15 Kievitsheuvel aan de Holendrecht ten noordwesten van Abcoude, plaat nr. 67 *Hollands Arcadia* 1730. (Coll. auteur)

Het kleine **Overdorp** is rond 1800 waarschijnlijk vervangen door een wat groter huis aan de straat bij de brug van Baambrugge en bleef zo bestaan. De weg, een Napoleontische coupure, de hoek om vervolgens kwam **Bergvliet**⁵¹ in zicht met **Vrederijk** daarnaast; het eerste werd door het tweede geannexeerd dat deels bleef bestaan en tot boerderij werd verbouwd. Verder gaand kwam men langs **Postwijk**, het 17de-eeuwse **Schaapsgift**⁵² en **Langverzwegen-Elsbosch** waar nu **Lindenhof** ligt. De rij buitens eindigt hier met het nu niet meer bestaande **Meerleveld** met daar tegenover het met een pontje bereikbare **Ypenburg**, dat weer een boerderij werd. Tegen Abcoude aan lagen **De Koppel-Koppelrust** en **Blo(e)mswaard**.⁵³ Aan de noordwestzijde van Abcoude lag **Holendrecht** aan de oude Rijksweg, tot 1881 de Grote weg der 1e klasse genoemd.⁵⁴ Dit werd in de

Afb. 16 Kaart van het Gein ten noorden van Abcoude met aangegeven de plaats van de verdwenen buitens. *Het Gein Levensloop van een rivier*, redactie Marijke Carasso-Kok, p. 93.

vroege 19de eeuw het nieuwe logement, en huisvest nu al weer lange tijd een kantoor. Het park is opgegaan in de bebouwing.

Het jaagpad liep vanaf Abcoude aan de zuidzijde van het water, de Holendrecht, naar de **Voetangel** en leidde langs **Westrust** van Hubert van Meel⁵⁵ en zijn erfgenamen. Voorbij het Abcouder meer lagen het imposante **Kievitsheuvel** (afb. 15)⁵⁶ en het kleinere **Oldenhof**.⁵⁷

Het plaatwerk *Hollands Arcadië*⁴⁶ dat in 1730 verscheen en dat de vele verdwenen buitens langs de wateren van Amstel en Angstel-Gein aan de vergetelheid ontrukkt, toont die alle wat indrukwekkender dan zij feitelijk waren, zeker in hun hoogte.

Verdwenen buitens langs het Gein vanaf Abcoude naar de Gaasp
Aan het Gein lag een aantal buitens die nu alle weer boerderijen zijn geworden of geheel verdwenen zijn. Op bijgaand kaartje (afb. 16)⁵⁸ staan hun namen. In het volgende overzicht is geпоogd de buitens van de boerderijen te scheiden.⁵⁹

Afb. 17 De fontein van Ignatius van Logteren, 1714, afkomstig van het buiten Driemond aan de Gaasp te Weesp, nu voor het buiten Frankendael aan de Middenweg te Amsterdam. Foto Rijksdienst Monumentenzorg.

Aan de oostoever lagen **Middelwijk** later **Zuidwijk**, **Het rode Paard**, **Twistrust-Landlust-Vriesland**, **Hogerlust**, **Geinvreugd**, **Oostvlie-Landlust**, **Zwaanegeijn**, **Het Ossevelt**, **Groene Geijn**, **Buitenrust** en **Schoonoord**. Aan de westzijde lagen **Geinrust**, **Geingenoeen**, **Vredelust**, **Beek en Hoff**, **Westergeijn** en **Vredenhof**.

De Zegepraalende Vecht heeft ook acht afbeeldingen besteed aan de buitenplaats **Driemond**⁶⁰ die ten oosten van Weesp aan de westkant van de uitmonding van het Gein in de Gaasp lag. Op afbeeldingen 94 en 95 in *De Zegepraalende Vecht* staat de fontein (afb. 17) die Ignatius van Logteren in 1714 voor dat buiten leverde en die nu te bewonderen is voor het nog altijd bestaande buiten **Frankendael** aan de Middenweg te Amsterdam.

In de literatuur die in de noten is aangegeven, zijn details over de vele verdwenen buitens te vinden. Bij doornemen daarvan zal blijken dat er nogal wat verschil was tussen de buitens. Er zijn er van een halve hectare en van vele tientallen hectares en alles daartussenin. De grote hadden er een of meer boerderijen bij. De huizen werden vaak aan de mode of aan de beursinhoud van de (nieuwe) eigenaar aangepast. Hetzelfde was het geval met de parken. Tevens verdwenen er buitens die door hun buurman werden opgeslokt.

Ook de namen van de buitens werden nogal eens gewijzigd als een nieuwe eigenaar zich manifesteerde. Het verhuren van buitens kwam veel voor, vooral van de kleinere, al verhuurde Joan Huydecoper zijn **Goudestein** vrij regelmatig, waarbij hij op **Silverstein**, dat naast het grote huis meer naar de Vecht staat, ging bivakkeren. De huizen op de buitens zijn in vergelijking met die in het buitenland niet paleiselijk, maar aan de parken werden hier en daar, zoals bij **Driemond**, **Petersburg** en **Zijdebalen** enorme bedragen besteed, het honderdvoudige van die aan het huis. Doorgaans werd veel werk gemaakt van moestuinen, boomgaarden, visvijvers en bessenstruiken. Het aangename werd zo met het nuttige verenigd.

Noten

- 1 D. Stoopendaal en C. Bruin, 1719, *De Zegepraalende Vecht*, uitg. Wed. Nicolaus Visscher, Amsterdam
- 2 E. Munnig Schmidt, Oostervecht en de glasfabriek van Van der Mersch, *Jaarboekje Nifflarlake (2004)*, p. 135 en E.de Jong, *Zijdebalen aan de Vecht Lusthof aan de Vecht*, cat. Centraal Museum Utrecht.
- 3 E. Munnig Schmidt en A.J.A.M. Lisman, 1997, *Plaatsen aan de Vecht en de Angstel*, p. 28 en 248.
- 4 T. Barneveld, De zeer vermakelijke buitenplaats Groenhoven in Zuilen, *Jaarboekje Nifflarlake (2014)*, p. 69.
- 5 P.J. Lutgers, 1836, *Gezigten aan de Rivier de Vecht*, platen 82 en 83, tekst XVII.
- 6 Zie noot 3, de schutbladen en p. 24.

- 7 A.R. Rientjes, Het Huis ter Meer te Maarssen, *Jaarboekje Niftarlake (1938)*, p. 1 en noot 3, p. 15.
- 8 P. Doeve, Tuingeschiedenis van de buitenplaatsen Doornburgh, Elsenburgh, Somerbergen en Vechtlevten te Maarssen, *Jaarboekje Niftarlake (2010)*, p. 30.
- 9 Zie noot 6 en E. Munnig Schmidt, Hunt(h)um-Sluisnae, *Jaarboekje Niftarlake (2015)*, p. 22. en Niftarlake Literatuur, *Jaarboekje Niftarlake (1976)*, p. 49.
- 10 B.P.J. Broos, 1984, Antoni Waterloo f(ecit) in Maarssen, *Jaarboekje Niftarlake (1984)*, p. 18, kaartje p. 20, Een klein gedeelte van de Heerlijkheid Maerseveen.
- 11 B. Olde Meerink, D. Koen, et al, 1995, *Kastelen en ridderhofsteden in Utrecht, Snaafburg*, p. 414.
- 12 A.J.A.M. Lisman, E. Munnig Schmidt en H.W.M. van der Wijck, 2001, *Gezigten aan de Rivier de Vecht*, p. 213.
- 13 Zie noot 10 en J.W.Gunning, Leeuwenburg en de omliggende buitenplaatsen, *Jaarboekje Niftarlake (2004)*, p. 21.
- 14 E. Munnig Schmidt, Ignatius en Jan van Logteren beeldhouwers in de Vechtstreek, *Jaarboekje Niftarlake (2005)*, p. 74 en P.M. Fischer, 2005, *Ignatius en Jan van Logteren*, Alphen aan de Rijn, p. 153.
- 15 Zie noot 5, plaat 63, tekst XIII.
- 16 H.J. van Es, 1997, De buitenplaats Vechtstroom te Breukelen, *Tijdschrift Hist. Kr. Breukelen 12 nr.2*, p. 83, noot 5 tekst X, platen 49 en 50 en noot 12, p. 125.
- 17 E. Munnig Schmidt, Hoffwerk, Een verdwenen buitenplaats, *Jaarboekje Niftarlake (1997)*, p. 38 en noot 12, p. 115 en 116.
- 18 Zie noot 12, p 119.
- 19 E. Munnig Schmidt, Hunt(h)um-Sluisnae, *Jaarboekje Niftarlake (2015)*, p. 22.
- 20 E. Munnig Schmidt, Jacob Storck (1641-'93) kunstschilder en de Vecht, *Jaarboekje Niftarlake (2005)*, p. 23.
- 21 H.H. Pijzel-Dommeis, 18de eeuwse inventaris van een verdwenen buitenplaats Ouderhoek, *Jaarboekje Niftarlake (1978)*, p. 23.
- 22 E. Munnig Schmidt, De buitenplaats Beereveld en Serrurier, *Jaarboekje Niftarlake (2012)*, p. 32.
- 23 J. Jonker-Duynstee en E. Munnig Schmidt, Ruygenhof en de geschiedenis van de fruitschuur, *Jaarboekje Niftarlake (2015)*, p. 57.
- 24 E. Munnig Schmidt, Een onbekend schilderij van kasteel Croonenburgh te Loenen, *Jaarboekje Niftarlake (1993)*, p. 60 en E. Munnig Schmidt, Kasteel Croonenburgh een poging tot visualisering, *Jaarboekje Niftarlake (1995)*, p. 21.
- 25 E. Munnig Schmidt, Een buiten te Loenen aan de vergetelheid ontruikt. Het groeyen en bloeyen van Driehoven, *Jaarboekje Niftarlake (2012)*, p. 66.
- 26 E. Munnig Schmidt, De buitenplaats Roserust te Loenen, *Jaarboekje Niftarlake (2007)*, p. 43.
- 27 W. Mooy en W. van Schaik, 2012, Rijzicht: van buitenplaats tot volkshuisvesting, *Vechtkroniek 37*, p. 20.
- 28 N. Schoonderwoerd, Jacob de Wit en Huys te Loenen, *Jaarboekje Niftarlake (2016)*, p. 67.
- 29 Zie noot 3, p. 158.
- 30 Zie noot 3, p. 138 en E. Munnig Schmidt, De schilder Jan Adam Kruseman (1804-'61) en Nieuwerhoek te Loenen, *Jaarboekje Niftarlake (2004)*, p. 39 en speciaal p. 42.
- 31 Zie noot 3, p. 152.
- 32 Zie noot 2, p. 135.
- 33 E. Munnig Schmidt en J. Boerstra, De Heerenhofstede Breeëvecht te Vreeland, *Jaarboekje Niftarlake (1990)*, p. 55.

- 34 J. Boerstra, J. en E. Munnig Schmidt, Welgelegen, een gemakkelijke buitenplaats te Vreeland, *Jaarboekje Niflarlake (1990)*, p. 24.
- 35 J. Boerstra en E. Munnig Schmidt, Verdwenen buitenplaatsen in Vreeland, *Jaarboekje Niflarlake (1989)*, p. 23.
- 36 F.H. Grobbe, 1996, Petersburg een verdwenen buitenplaats, *Werinon*, Nederhorst den Berg en R. Kistemaker et al, 1996, *Peter de Grote en Holland*, Thoth Bussum, p. 234, 235 en noot 1, platen 77 t/m 88. Vogelzang, F., redactie, 2017, Petersburg, roem der hoven, Wijk bij Duurstede.
- 37 E. Munnig Schmidt, De hofstede Oost en Vegt, *Jaarboekje Niflarlake (2017)*, p. 58 en F.W. Scholten, Een kaart van de Hollandse Waterlinie van Pieter Adriaansz Ketelaar, *Holland 11*, p. 123-128, voorts Arcadis verkenning: *Oude Hollandse Waterlinie*, provincie Utrecht opdrachtgever, januari 2015, www.arcadis.nl, Arcadis, POB 4205, 3006 AE Rotterdam.
- 38 Zie noot 1, platen 89, 90 en 92.
- 39 E.N.G. van Damme, Voortdijk, een buitenplaatsje in Nederhorst den Berg uit de late gouden eeuw, *Jaarboekje Niflarlake (2000)*, p. 40.
- 40 E.N.G. van Damme, Het buitenplaatsje Damvecht aan de Hinderdam en zijn bewoners, *Jaarboekje Niflarlake (1992)*, p. 22.
- 41 E.N.G. van Damme, De buitenplaats Vecht en Bergzigt alias Klemansplaats, *Jaarboekje Niflarlake (1996)*, p. 21.
- 42 M. Donkersloot-de Vrij, 1985, *De Vechtstreek*, Heureka Weesp, p. 98-99.
- 43 Zie noot 42 p. 118-119 en noot 47 p. 78.
- 44 Zie noot 42 p. 100-101.
- 45 Zie noot 1, kaartje en noot 3 p. 14.
- 46 A. Rademaker, 1730, *Hollands Arcadia*, L. Schenk Amsterdam, plaat 92 en E. Munnig Schmidt, Lindenhoff en Donkervliet opnieuw bezocht, *Jaarboekje Niflarlake (1997)*, p. 22 en E. Munnig Schmidt, Ruyteveldt, Donkervliet en Slootwijk, *Jaarboekje Niflarlake (2007)*, p. 72.
- 47 D.L.H. Slebos, Kerkkroon, 't Veldhoen, Wiessenburg en Den Haring, *Jaarboekje Niflarlake (2006)*, p. 59.
- 48 D.L.H. Slebos, De Amsterdamse tak van het geslacht Valckenier en hun sporen in Baambrugge, *Jaarboekje Niflarlake (2005)* p. 51.
- 49 D.L.H. Slebos, Meer Baambrugse buitenplaatsen, *Jaarboekje Niflarlake (2003)*, p. 66.
- 50 D.L.H. Slebos, Dortmont-Zorgvrij, Rustenburg-Overdorp, Poelsteyn-Oud Rustenburg, *Jaarboekje Niflarlake (2001)*, p. 53.
- 51 D.L.H. Slebos, Bergvliet en Oldenhof, verdwenen buitens te Abcoude Baambrugge, *Jaarboekje Niflarlake (2008)*, p. 39.
- 52 D.L.H. Slebos, Drie verdwenen buitenplaatsen aan de Angstel te Baambrugge, *Jaarboekje Niflarlake (1998)*, p. 49.
- 53 D.L.H. Slebos, Een Amsterdams geslacht en vijf Abcoude buitenplaatsen, *Jaarboekje Niflarlake (2002)*, p. 85, speciaal p. 101 e.v.
- 54 D.L.H. Slebos, Hoolendrecht, *Jaarboekje Niflarlake (2004)*, p. 84.
- 55 Zie noot 54, Westrust, p. 115.
- 56 Zie noot 46, plaat 67.
- 57 Zie noot 46, plaat 66 en noot 50, p. 70.
- 58 M. Carasso-Kok, redactie, 1998, *Het Gein*, uitgave Heureka Weesp, p. 86 en 101.
- 59 D. de Clercq, Meest nog niet gepubliceerde gegevens door hem verzameld voor zijn bijdragen aan *Het Gein Levensloop van een rivier*. Zie noot 58.
- 60 Zie noot 1, platen 94 en 95 en P.M. Fischer, bezorgd door E. Munnig Schmidt, 2005, *Ignatius en Jan van Logteren*, p. 123, plaat 113.

Tine Baanders, kunstenaress op Vrede-Rust

drs Ambrosius Baanders, Den Haag*

Inleiding

Wie over de vroegere Rijksstraatweg Utrecht–Amsterdam langs de Angstel vanuit het zuiden Baambrugge nadert, ziet vlak voor het dorp op de andere oever een opvallend wit huis liggen, met een theekoepel aan het water. Dat is Vrede-Rust, een 18de-eeuws buiten met een boerderij erachter. Van 1940 (vlak voor de Duitse inval) tot 1968 is het bewoond geweest door een markante persoonlijkheid, de kunstenaress en kunstdocent Tine Baanders (1890-1971). Zij was mijn oudtante, de jongste zuster van mijn grootvader, en ik beheer het omvangrijke archief dat zij heeft nagelaten. Ik was 27 toen zij overleed en heb haar laatste jaren bewust meegemaakt. Mijn ouderlijk huis in Vinkeveen, dat ik in 1966 verliet om in Amsterdam te gaan studeren, ligt niet ver van Baambrugge, aan de Baambrugse kant van de Vinkeveense Plassen.

Maar ik heb haar pas echt leren kennen toen ik mij de afgelopen tien jaar uitgebreid ben gaan verdiepen in dat archief, dat vooral uit brieven en foto's bestaat en haar leven uitgebreid documenteert. Met een selectie uit het grote aantal foto's¹ heb ik de afgelopen jaren een aantal beamer-presentaties kunnen geven over haar leven. De meest recente, vooral over haar tijd in Baambrugge, was in april 2017 in Slot Loenersloot voor Niftarlake en daarop is dit artikel gebaseerd.²

Wie was Tine Baanders?

In twee publicaties (1955 en 1971) heeft haar vriendin Jeanne van Schaik-Willing (1895-1984, schrijfster en toneelcritica) een karakterisering van Tine Baanders gegeven.³ Zij was eerlijk en kordaat, ferm en energiek, aldus Van Schaik-Willing. Schoonheid was voor haar zeer belangrijk en ze vond dat ze een speciaal talent had om daarvan te genieten.

Zij was zeer populair, mensen verkeerden graag in haar omgeving. Vaak waren er mensen bij haar te vinden die in de problemen zaten, minder sterk in het leven stonden. Die voelden zich aangetrokken omdat ze zoveel levensvreugd uitstraalde en makkelijk over problemen heen stapte. Daar kon men troost uit

Afb. 1 De theekepel in de overtuin van Vrede-Rust met daarachter het huis, gezien vanuit een roeiboot op de Angstel, voorjaar 1940. Foto: Tine Baanders.

Afb. 2 Tine Baanders aan het werk in Vrede-Rust, 1949. Foto: Teun Timmner.

Afb. 3 Tine Baanders op de Kunstnijverheidsschool Quellinus in Amsterdam, als enig meisje in de klas, vermoedelijk 1908.

putten, zonder dat Tine hen troostte of de problemen oploste. Ze was ook een gangmaker op feesten en zelf herinner ik me haar grote gevoel voor humor.

Dochter uit een Amsterdams architectengezin

Martina (Tine) werd in augustus 1890 geboren als jongste van de acht kinderen (vier jongens en vier meisjes) van de Amsterdamse architect H.H. Baanders (Herman) en Lena van den Berg. Haar vader overleed toen zij 15 was en haar oudste broer nam de leiding van het architectenbureau over en kreeg daarmee ook de financiële zorg voor zijn moeder en de vier kinderen die toen nog minderjarig waren (de grens lag toen nog bij 21). Deze Herman jr (H.A.J. Baanders) had zijn eerste werkervaring als bouwkundige opgedaan op het bureau van de bekende Eduard Cuypers. Medewerkers van dit bureau vormden de kern van wat later de Amsterdamse School zou gaan heten. De jongere broer Jan Baanders ging een paar jaar later ook bij het vroegere bureau van zijn vader werken, dat toen 'H.A.J. en Jan Baanders' kwam te heten. Een andere broer, Ambrosius Baanders (Broos), mijn grootvader, werd tandarts, maar kreeg ook hechte vriendschappen (en patiënten) in deze kring van architecten en andere kunstenaars. Dat was het milieu waarin Tine opgroeide en vriendschappen opbouwde. De architecten Michel de Klerk en Piet Kramer, de beeldhouwer Hildo Krop, het schildersechtpaar Mommy Schwarz en Else Berg, de danseres Gertrud Leistikow en de uitgeefsters Tine van Klooster en Koos Schregardus gingen tot haar vrienden en die van haar broers en zusters behoren. De acht kinderen Baanders vormden hun hele leven een hechte groep: wie met één van hen bevriend was, kwam ook in contact met de anderen.⁴

Aan de opkomst van de Amsterdamse School ging eind 19de eeuw vooraf de oprichting van opleidingen van wat kunstnijverheid ging heten, de toegepaste kunst (wat we nu vormgeving of 'design' noemen). Tine profiteerde daarvan. Maar weinig meisjes kregen in die tijd zo'n uitgebreide opleiding in de beeldende kunsten, aan de Kunstnijverheidsschool Quellinus (drie jaar als enig meisje in de klas, maar wel prijzen winnend) en de Dagteken- en Kunstambachtsschool voor Meisjes (DKM), beide in Amsterdam. Vervolgens aan de beroemde Kunstgewerbeschule in Zürich en tenslotte aan de prestigieuze Rijksacademie van Beeldende Kunsten in Amsterdam (einddiploma in 1917). In Zürich verbleef ze in 1911-'12 bijna een jaar, met haar vriendin Cateau Berlage, dochter van de toen al zeer bekende architect H.P. Berlage. In het buitenland studeren was toen bijzonder voor jonge vrouwen. Ze deed in Zürich ook haar

eerste werkervaring op, bij de nu nog bestaande Grafische Anstalt J.E. Wolfensberger (bekend van de Zwitserse wintersportaffiches uit de jaren 1920).

Affiches, boekbanden, onderwijs

Vanaf 1911 (Zürich) en 1913 (Amsterdam) begon Tine te werken als grafisch ontwerpster en maakte ze vooral affiches, boekbanden, oorkondes en reclames. Haar verbondenheid met de Amsterdamse School blijkt o.m. uit het feit dat zij vier omslagen maakte voor het tijdschrift *Wendingen* van deze stroming. Voor elk van de 116 verschenen nummers werd een andere kunstenaar uitgenodigd voor het omslag, en daarbij waren maar weinig vrouwen. Tine Baanders was de enige die er vier maakte.

In 1919 werd ze in deeltijd docent aan de DKM waar ze zelf leerling was geweest, en die in 1924 opging in het Instituut voor Kunstnijverheidsonderwijs (IvKNO), dat sinds 1967 de naam Rietveld Academie draagt. Ze bleef daaraan verbonden tot haar pensioen in 1955, als docent in diverse grafische vakken en leider van de betreffende sectie.

Afb. 4 Een van de vier door Tine Baanders ontworpen omslagen voor *Wendingen*, voor het nummer over Ceramiek, 1927.

Afb. 5 Enkele boekbanden door Tine Baanders, v.l.n.r. 1928, 1933, 1933, 1934. Foto's: J. Valk. Links onder: vignet van Tine Baanders.

Naast affiches, oorkondes, kalenders en ex-librissen vormden boekbanden een belangrijk deel van Tines werk. Tot de komst van de paperback werden boekbanden veelal als kunstzinnige producten beschouwd, met vaak leren banden waarin tekst en afbeeldingen met stempels waren gedrukt. Tine leerde dit ambacht op de DKM. In de meeste ontwerpen nam ze de letters en de plaatsing daarvan in het vlak als uitgangspunt. Maar soms week ze daarvan radicaal af door zich te laten inspireren door de ontwerppraktijk van architecten.⁵ Die focus op letters is te vinden in wat haar IvKNO-leerling Adri de Haas schrijft:

‘Tine Baanders liet ons met de hand in potlood letters tekenen om de verhoudingen en karakteristieken van een lettertype te leren kennen’.⁶

In de Amsterdamse kunstenaarswereld

Tine was een markante persoonlijkheid, iemand die op feesten niet over het hoofd werd gezien. Ze was populair op de kunstenaarssociëteit De Kring bij het Leidseplein (waar ze in menige feestcommissie zat) en actief in de landelijke Vereniging voor Ambachts- en Nijverheidskunst (VANK). Ze deed ook mee aan

Afb. 6 Verjaarsfeest van de schilderes Else Berg, februari 1931, foto gemaakt voor De Telegraaf. Vooraan v.l.n.r. de schilders Dien van Hoorn (gedeeltelijk zichtbaar), Tine Baanders, Else Berg, Greet Sluijters (vrouw van de schilder Jan Sluijters). Achteraan Tines broer Jan Baanders (architect) en Ellen Kramer (dochter van architect Piet Kramer, danseres en musicus). Foto: Verenigde Fotobureaux, Amsterdam.

Afb. 7 Tine Baanders met links Teun Timmner, Bergen aan Zee, 1924. Ze hadden elkaar een jaar eerder leren kennen.

inzamelingen voor behoeftige kunstenaars, in een tijd dat er nog weinig sociale voorzieningen waren.

Ze was lesbisch op een openlijke manier, wat in die tijd buiten dat Amsterdamse kunstwereldje nog zeer ongebruikelijk was. De schilderesen Teun Timmner en Dora Castell, die ze in de jaren 1920 leerde kennen, behoorden tot het eind van haar leven tot haar geliefden.

Afb. 8 Vier vriendinnen en twee Amilcars in Théoule sur Mer, aan de Franse Côte d'Azur, augustus 1931. V.l.n.r. Ellen Kramer, Dora Castell, Teun Timmner, Tine Baanders.

Reizen door Europa

Tines eerste buitenlandse reizen waren naar Zürich (een aantal keren in 1911 en 1912), Londen (1919) en een reis van een paar maanden naar Italië met Else Berg (1921-'22). Haar vriendin Teun Timmner kocht in 1925 haar eerste auto (een open Amilcar sportwagen waar eigenlijk alleen mannen in reden), en in 1929 maakte ze met Tine een autoreis van 5.000 km naar Zuid-Frankrijk en Midden-Italië. In 1930 kocht Tine haar eerste eigen auto, waarmee met drie vrouwen naar Noorwegen gereden werd, en in de jaren tot de Tweede Wereldoorlog reed ze naar Zwitserland, Italië, Frankrijk, Oostenrijk en Joegoslavië. Er zijn honderden foto's van deze reizen.

Uit Amsterdam naar Baambrugge

De achttiende-eeuwse buitenplaats Vrede-Rust in Baambrugge, bestaande uit een voorhuis en een boerderij, werd eind jaren 1930 bewoond door de ongetrouwde broer en zus Dirk en Ger de Groot, die ook de eigenaren waren. Ik citeer een brief van hun achterneef Bert Alleman daarover:

... Dirk runde de boerderij, Ger werd verondersteld de huishouding te doen, maar was vooral een gepassioneerd tuinier. Geïnspireerd door de eerste publicaties van Mien Ruijs had ze eigenhandig een bloeiende-plantenborder aangelegd in de overtuin.⁷ In de winter van 1938-'39 legde Tine Baanders na een schaatstocht uit Amsterdam aan bij een koek-en-zopie op het ijs voor Vrede-Rust en was meteen verkocht. Onder het mom van een sanitaire stop wist zij ook binnen te komen. Na een onverwacht prettig verlopen gesprek met tante Ger mocht zij ook het huis zien met zijn antieke inboedel. De beide dames waren nogal gecharmeerd van elkaar, hoewel Ger nogal gereserveerd Victoriaans was en Tine spontaan en nogal vrijgevochten.⁸

Afb. 9 Door Ger de Groot aangelegde overtuin van Vrede-Rust in Baambrugge, zomer 1940.

In 1939 overleden Dirk en Ger onverwacht kort na elkaar. De erfgenamen wilden er niet gaan wonen. De boerderij werd verpacht en het voorhuis werd verhuurd aan de eerste en enige die er ooit belangstelling voor had getoond: Tine Baanders. Ze trok erin in het voorjaar van 1940.

‘De familie en het dorp Baambrugge waren nogal verbaasd dat de huishouding van Mejuffrouw Baanders ook ene Mevrouw Dora Castell bleek te bevatten ...’⁹

Baambrugge was in die tijd een nogal gesloten protestantse gemeenschap, waar sinds de Doleantie van 1886 grote spanning tussen de hervormden en de gereformeerden heerste, inclusief een strijd tussen de beide lagere scholen. Daaraan kwam pas in 1967 een eind.¹⁰ Ik heb dat zelf nog ondervonden toen ik er in de jaren 1950 enkele jaren op school zat. De levensstijl van Tine (die onkerkelijk was) moet daar gefronste wenkbrauwen veroorzaakt hebben. Maar het paste bij Tine om daar opgewekt overheen te stappen en zich er niets van aan te trekken. Zij genoot van het huis en de omgeving en had goede relaties met de burens. Dora Castell bleef tot in de jaren 1950 bij Tine wonen, vertrok toen naar Maastricht, maar kocht ook een vervallen boerenhuisje in de Franse Dordogne. Teun Timmner kwam vaak op Vrede-Rust langs maar is nooit bij Tine ingetrokken.

Een beschrijving van de sfeer die Tine schiep op Vrede-Rust wordt gegeven door haar vriendin Bettine de Vries, vrouw van de ceramist Wim de Vries, en collega-docent van Tine op het IvKNO. Ze schrijft haar in 1951:

‘... de romantische, verdroomde dag in je harmonies afgestemde huis. Wat geniet ik er altijd bijzonder van als ik eens een dag bij jou ben. Ik vind de kleuren zo prachtig en de sfeer van het huis

zo ver-van-de-wereld weg en aan geen plaats gebonden. Het zou overal kunnen zijn en het heeft iets tijdeloos als uit een verhaal. Zo zouden de huizen zijn uit mijn dromen, uit de fantasieën die ongevraagd tot me komen en mijn geest bevolken als ik een boek lees waar ik me prettig bij voel'.¹¹

De jaren van de Tweede Wereldoorlog

De verhuizing naar Baambrugge was kort voor de Duitse inval in Nederland op 10 mei 1940. Het eerste dat de bewoners van Vrede-Rust merkten van de oorlog in Nederland, was dat op 14 mei 1940 een eenheid van de bereden veldartillerie, op de terugtocht voor de Duitsers, met de paarden op de boerderij werd ingekwartierd. De (onder)officieren werden in het huis van Tine en Dora ondergebracht.

De oud-hoofdredacteur van NRC Handelsblad, Jérôme Heldring, was een van die onderofficieren. In twee columns in die krant in 1999 heeft hij daar herinneringen aan opgeschreven. Citaat:

Ik herinner mij dat ik in onze nieuwe bestemming, Baambrugge, ingekwartierd werd bij twee kunstenaressen, die in een oud huis (met overtuin en theekoepel aan de Angstel) woonden. Aan de achterkant vrij uitzicht over de weiden. 's Middags zagen we boven die horizon een reusachtige grijze wolk opstijgen. Het was het brandende Rotterdam. Het weer was die dagen glorieus. Ik herinner me die dagen in dat huis en die overtuin, en in het gezelschap van die twee dames, als bijna idyllisch. De ene kunstenaar was Tine Baanders, een bekende grafica. De andere was een Duitse schilderes, Dora Castell geheten.¹²

Afb. 10 Militairen van de Nederlandse bereden veldartillerie in de tuin van Vrede-Rust, 14 mei 1940. Foto Tine Baanders.

Afb. 11 Eindexamenklas IvKNO 1951 met Tine Baanders. Tweede van links (tekenend) is Bob Noorda (1927-2010), die in Milaan beroemd werd als pionier van het 'corporate design' en verantwoordelijk was voor de bewegwijzering in de metro's van Milaan, New York en Sao Paolo.

In de collectie van foto's van Tine zitten vijf foto's van deze gebeurtenis. Ik heb hem die gestuurd, maar Heldring heeft zichzelf daar niet op herkend.

De overtuin van Vrede-Rust was zeer geschikt voor tuinfeesten en Tine begon die dan ook te geven. Maar de oorlog nam de gelegenheid daarvoor al gauw weg. De joodse Else Berg zat een tijd bij Tine en Dora ondergedoken en haar man Mommy Schwarz elders in Baambrugge. Maar zij hielden dit niet uit, gingen naar Amsterdam terug, werden gearresteerd en in november 1942 in Auschwitz vermoord.¹³ Ook een andere goede vriendin van Tine, de al genoemde uitgeefster Tine van Klooster, kwam begin 1945 om in een Duits kamp omdat ze de verzetsstrijder Gerrit van der Veen verborgen had.¹⁴

De lessen van Tine Baanders aan het IvKNO gingen nog enige tijd door in de oorlog. Daarnaast werkte ze mee aan enkele ondergrondse publicaties en bood ze hulp aan onderduikers bij de boerderijen in de buurt. Begin 1945 werd Vrede-Rust door de SS gevorderd en die lieten een geweldige rotzooi achter.

Na de bevrijding

Na de bevrijding werd het huis hersteld. Eind 1946 had Tine het al weer 'aangenaam druk', met opdrachten en extra lesuren op het IvKNO. Haar zus Mien kwam enige jaren bij haar inwonen. Zij had met haar man in Italië gewoond, was aan het begin van de oorlog naar Canada en Engeland gegaan, kwam in 1945 als weduwe terug naar Nederland en had geen eigen huis. In 1949 kocht Tine met een speciale vergunning (auto's waren nog niet vrij te koop) weer een open sportwagen. In hetzelfde jaar werd ze uitgenodigd les te gaan geven op

Afb. 12 Verjaarsfeest van Tine in de overtuin van Vrede-Rust, met familie en vrienden. Tine staand aan de tafel, links van haar de componist Willem Pijper, vóór Tine aan de onderrand van de foto haar oudste broer, de architect Herman Baanders. 4 augustus 1946.

Afb. 13 Tine bij de wijnoogst op het landgoed van vriendin Digna van Stolk, in Sant'Anastasio di Spoleto (Umbrië), oktober 1958. Foto Teun Timmner.

nieuw opgerichte Academie voor Kunst en Industrie (AKI) in Enschede. Dat bleef ze doen tot 1953. Maar ook bij het IvKNO namen haar lessen toe, tot ze bijna de volle week les gaf.

Na een bescheiden begin in 1940, werden na de oorlog de tuinfeesten op Tines verjaardag (4 augustus) legendarisch. De overtuin met theekoepel was daar zeer geschikt voor en tot in de jaren 1960 werden ze jaarlijks gehouden. En buitenlandse autoreizen werden ook weer mogelijk, met name met Teun Timmer of Dora Castell, en vooral naar Frankrijk, Zwitserland en Italië.

Afscheid bij de academie wegens pensioen

Voor haar pensioen organiseerde het IvKNO in juni 1955 een afscheidsreceptie in het Stedelijk Museum. Van de schilderes Lizzy Ansingh tot de fotografe Eva Besnyö, haar positie in de Amsterdamse kunstwereld is duidelijk zien aan het gastenboek. Haar populariteit onder het IvKNO-docentenkorps werd duidelijk in een grote cassette waarvoor ze allemaal bijdragen hadden gemaakt, de meeste ware kunstwerkjes. Haar populariteit bij de leerlingen bleek toen haar opvolger, Theo Kurpershoek, in november ziek was en ze voor hem inviel. Ze werd zeer enthousiast begroet en er waren leerlingen die vroegen of hij nog een tijdje ziek kon blijven.

Haar pensioen maakte het mogelijk buitenlandse reizen buiten de schoolvakanties te maken. Zo maakte ze voor het eerst de wijnoogst mee in oktober 1955 op het landgoed van Digna van Stolk in het Italiaanse Umbrië.

Het laatste grote tuinfeest

Het laatste grote tuinfeest vond plaats in augustus 1965, op haar 75ste verjaardag. Het was georganiseerd door haar neef, de architect Broos Baanders, mijn vader. Naast een optreden van het echtpaar Henk Vos (fluit) en Sarah Strümpfler (harp), vrienden die in Loenersloot woonden, werd er ook een serenade gebracht door de Abcouder Harmonie, waarvoor Tine enkele jaren eerder een nieuw vaandel had ontworpen.

De laatste jaren

In haar laatste jaren ondernam Tine nog enkele buitenlandse reizen in de auto van Teun Timmer. Maar haar gezichtsvermogen werd minder en ze begon te dementeren, hoewel ik me ook nog zeer heldere momenten herinner. In 1968 werd ze opgenomen in een verpleeghuis in Maarssen en daar overleed ze in november 1971, in haar 81ste jaar.

Afb. 14 Feest voor Tines 75ste verjaardag. Met links vriendin Teun Timmner begroet ze de gasten vanaf het bordes van Vrede-Rust. 4 augustus 1965. Foto F. Sallé.

Afb. 15 Feest voor Tines 75ste verjaardag. In de overtuin spelen Henk Vos (fluit) en Sarah Strümpfler (harp). Foto F. Sallé.

Afb. 16 Feest voor Tines 75ste verjaardag. Serenade door de Abcouder Harmonie, met het door Tine ontworpen vaandel. Foto F. Sallé.

Noten

* Alle afbeeldingen bij dit artikel: collectie van de auteur.

- 1 Er zijn op dit moment ongeveer 1.200 foto's en negatieven gescand, maar dat is nog niet alles.
- 2 Daarnaast is er uit het archief materiaal geleverd voor een zestal (kunst)historische publicaties en voor een in 2015 gehouden kleine tentoonstelling over haar werk en leven in De Dageraad in Amsterdam, het bezoekerscentrum van Museum Het Schip voor de Amsterdamse School.
- 3 Jeanne van Schaik-Willing: *Tine Baanders, zomerkant IvKNO, 1955* (naar aanleiding van haar pensioen), en Jeanne van Schaik-Willing: *In Memoriam Tine Baanders*, De Groene Amsterdammer, 11 december 1971.
- 4 Inge de Wilde: Uitgeverij De Spieghelel – *Over de uitgeefsters Tine van Klooster en Koos Schregardus*, Barkhuis Publishing, Eelde, 2005, p. 21.
- 5 Joël Valk: *Tine Baanders en haar boekbandontwerpen*, scriptie Vrije Universiteit Amsterdam, 2003. p. 99-100.
- 6 Adri de Haas: *Herinneringen aan het IvKNO en mijn carrière als grafisch ontwerper*, juni 2010, www.designhistory.nl/2010.
- 7 Brief J.A. Alleman aan J.L. Heldring, 11 oktober 1999. Kopie in coll. A. Baanders, Den Haag.
- 8 Ibid.
- 9 Ibid.
- 10 Abcoude en Baambrugge 900 jaar – Uit de historie van twee dorpen, eindreactie D.G Carasso en M. Carasso-Kok, Stichting Historisch Boek Abcoude 900 jaar, 1985 en De vreeze des Heeren is het beginsel de wijsheid – 125 jaar christelijk onderwijs in Baambrugge, Angstelkroniek, 11^e jaargang, nr 32, september 2009, p. 406-420.
- 11 Brief van Bettina de Vries aan Tine Baanders, 13 juni 1951. Coll. A. Baanders, Den Haag.
- 12 J.L. Heldring: *Ik herinner mij ...* IV, NRC Handelsblad, 20 augustus 1999 en J.L. Heldring: Antiquaria, NRC Handelsblad, 5 november 1999.
- 13 Linda Horn: *Else Berg en Mommie Schwarz – Kunstenaarspaar in Amsterdam 1910-1942*, Uitgeverij De Kunst, Wezep, 2012, p. 154-156.
- 14 De Wilde, p. 30-31.14.

De hofstede Oost en Vegt

E. Munnig Schmidt

Onlangs werd bij veilinghuis Van Spengen te Hilversum een wijnglas geveild waarop een buiten compleet met de parkaanleg is gegraveerd. Door een gelukkige samenloop van omstandigheden kreeg schrijver dezes gelegenheid van de koper, de heer B. Degenaar, het glas goed te onderzoeken en te beschrijven.

Het glas

Wat de aandacht direct trekt, is de tekst boven de afbeelding: HET GROEYEN EN BLOEYEN VAN OOST EN VEGT. Dat Vegt moet wel 'onze' Vecht zijn want in Overijssel zijn geen kleinere buitens langs de Vecht bekend. Heel bijzonder is dat dit glas op de voet is gesigneerd: *Jacob Sang, Fecit 1765*. Jacob Sang (Erfurt 1720-'86 Nigtevecht) kwam circa 1748 uit Duitsland naar Amsterdam, werkte daar tot 1785 en werd vermaard als glasgraveur. Typisch voor hem is het gebruik van de Y in plaats van een I of J in zijn teksten. Door hem gesigeneerde glazen zijn zeer gezocht vanwege de voortreffelijke uitvoering van het graveerwerk en de zeldzaamheid ervan.

Het glas moet een keer ongelukkig ten val zijn gekomen waardoor er aan de achterzijde twee scherven uit vielen. Die zijn met grote zorg weer op hun plaats gezet met heel dun metaaldraad dat telkens vier maal door 1 mm ø gaatjes aan beide zijden van de breuk is gestoken en vastgezet. Op de bovenrand vult een dubbel-gebogen metalen plaatje de plek op waar een stukje glas mist. Het metaal lijkt zilver te zijn. In de grootste van de vier sierknoppen van de steel van het glas zijn schuinstaande luchtbellens aangebracht als versiering.

Het buiten

Bijzonder is dat de afbeelding het buiten toont in vogelvlucht waardoor men op het dak kijkt en de parkaanleg tot zijn recht komt. Het bakstenen huis bestaat uit een *corps de logis* van één bouwlaag met links en rechts een dito aanbouw. Ieder deel wordt gedekt door een apart pannendak. Op dat van het *corps de logis* staan op de nok twee met puntkappen gedekte schoorstenen die aangeven waar gestookt kon worden. Boven de dubbele voordeur in de mid-

Afb. 1 Het glas met het ge-
graveerde zicht op de buiten-
plaats **Oost en Vegt** te Nig-
tevecht (Coll. Zuylenburg).
Foto: Pieter Woltering.

Afb. 2 De signatuur *Jacob Sang*
fecit 1765 op de voet van het
glas. Foto: Pieter Woltering.

denrisaliet is een groot raam aangebracht waarboven een ronde afdekking te ontwaren is met links en rechts een golvend ornament. In het dak daarnaast geven twee kleine dakkapellen licht op de zolder. Ook die hebben ronde afdekkingen. Aan weerszijden van de dubbele deur zijn telkens twee raampartijen met waarschijnlijk nog 17de-eeuwse kruiskozijnen te zien. De linker aanbouw heeft een blinde voorgevel en in het dak een dakkapel gelijk aan die van het middendeel. Het is aannemelijk dat zich daar het koetshuis bevond. Op de scheiding van de beide bouwdelen geeft een enkele deur met half rond bovenlicht toegang tot het staldeel. De voorgevel van de aanbouw aan de rechter zijde bezat twee kruiskozijnen en eveneens een enkele deur op de scheiding van de twee bouwdelen. Dat bijgebouw is duidelijk deel van de woning waarbij een kleine schoorsteen op het binnendak daarboven verraadt dat daar de keuken te vinden was. Ook in het dak van dit deel is een zelfde dakkapel aangebracht als die op het hoofdhuis.

Het park

De aanwezigheid van een park duidt het huis als buitenplaats. De parkaanleg is strikt geometrisch zonder rococokrullen of ingewikkeld vormgegeven broderies. In het midden is een rechthoekige vijver aangelegd met twee gecontourneerde uiteinden. De vijver ligt in een rechthoekig eiland omgeven door een brede sloot waarin links en rechts een dam ligt met aan weerszijden gecontourneerde profielen. Het eiland is door een lage haag omgeven die aan de huiszijde golvend geschoren is. Tussen de vijver en de haag staan twee rijen (vrucht?)bomen. Aan het einde van de vijver is een helling opgeworpen waarop een geschoren haagje met twee lussen als versiering is geplant. Links en rechts daarvan zijn drie terrassen gemaakt. Het zicht over de vijver wordt achter de helling door twee rijen boompjes afgesloten. Het park is aan de huiszijde met het erf verbonden door een dam in de sloot waarop een houten hek met twee hekvleugels de toegang tot het park vormt. Voor de sloot staat een rij bomen achter een wat hogere haag of schutting. Tussen die haag en het huis staan nog twee kwart-ronde hagen met elk vier bomen erin. Vlak achter het huis staan ook nog zes bomen alle symmetrisch geordend. Om het huis en de vijvers is de grond gematteerd aangegeven met een menigte stipjes en in het water zijn golfjes aangebracht.

Afb. 3 Deel van de Ketelaar kaart van de Hollandse waterlinie rond Nigtevecht met de ligging van Oostervecht – Oost en Vegt.

Eigenaren

Geen van de Vechtkenners had eerder van **Oost en Vegt** gehoord, maar de heer Lisman vroeg: 'Staat er niet iets in Elias?' En ja hoor, daar¹ staat **Oost en Vegt** vermeld als zijnde gelegen bij Nigtevecht. De eigenaar tot 1742 was Isaac van Eys (Amsterdam 1684-1742). Isaac was in 1711 met Alida Maillart (1690-1721) getrouwd en zij kochten in 1717 het huis *in het Potasvat* in de Nieuwe Doelenstraat te Amsterdam, een prestigieus adres. Met zijn vader Gillis – geboortig uit Aken – dreven zij een handel in laken en worden zij ook fabrikant genoemd. Het zal om wollen lakense stof gegaan zijn, want naderhand staat Isaac als voornaam koopman in Spaanse wol te boek. Het ging de firma 'Gillis van Eys en soon' goed want Gillis kon zich een klein buitentje veroorloven: **RustWat** – geschat op fl. 2800 bij zijn overlijden – in de Watergraafsmeer. Isaac daarentegen moet rond fl.12000 hebben neergelegd voor **Oost en Vegt** want

op dat bedrag werd het buiten in 1743 geschat voor zijn erfenis. Dat bedrag is hoog voor het op het oog vrij eenvoudige buiten en er zal veel grond omheen bij gehoord hebben. Ook hun zoons David Jacob (1716-1790) en Jan Nicolaas (1717-1795), die in de firma werden opgenomen, konden een veer van de mond blazen, want David Jacob kocht het buiten **Trompenburg** aan de Amstel voor fl. 13000 en Jan Nicolaas het buiten **OverNes** in Weesperkarspel voor fl. 9300. Deze laatste bracht het tot schepen van Amsterdam, evenals wat later zijn neef Paulus Andries (1752-1826), zoon van David Jacob. Paulus Andries veroverde een pracht bruid in de persoon van de dochter van de kasteelheer van **Nijenrode**, Johan Ortt, Cornelia Henrietta Dorothea Adriana (1767-1843). Dat zal wel geholpen hebben toen hij koning Willem I verzocht om het predicaat jonkheer te mogen voeren, wat in 1816 een feit werd.

Ligging van Oost en Vegt

Op de Ketelaar kaart van de Hollandse waterlinie,² opgemeten tussen 1769 en 1781, staat aan de buitenzijde van de scherpe bocht in de Vecht ten zuiden van Nigtevecht '**Oostervecht**'. Op die kaart staan geregeld verschrijvingen van de namen van buitens, dus het is zeer wel mogelijk dat het hier **Oost en Vegt** betreft. De ligging aan de westkant van de Vecht betekent al dat het woord Oost niets te maken kan hebben met de ligging van het buiten en de aanduiding bij Elias dat het 'nabij Nigtevecht' ligt klopt daadwerkelijk. Heden ligt op die plaats het sluiscomplex dat vanuit het Amsterdam-Rijnkanaal toegang geeft tot de Vecht.

Veel dank aan Sander Griffioen voor het vinden van de Ketelaar kaart in het Genieearchief te Den Haag.

Noten

1 J.E. Elias, 1963, *De Vroedschap van Amsterdam 1578-1795*, p. 861-864.

2 P.A. Ketelaar, 1781, *Kaarte van een gedeelte van de Provincie Holland. Vervattende alle de gefortificeerde Vestingen, Forten en Posten, dewelke zig in dit importante Frontier der Provincie bevinden. Strekkende van de Rivier de Leek omtrend de Steeden Schoonhoven en Nieuwpoort, noordwaarts op ... langs de Vecht op de Forten Hinderdam en Uitermeer over de Steeden Weesp, Muider, Naarden tot aan de Zuiderzee*. Verschillende versies van deze kaart 1:14400 liggen bij het Algemeen Rijksarchief te Den Haag in het Genieearchief H50. Veel buitens zijn met naam (niet altijd correct) genoemd, met een ruwe schets van het park en de ligging van de gebouwen.

Een wandeling langs de Vecht van Oudaen naar Vechtesteyn

Hans van Bommel, bewerkt en aangevuld door E. Munnig Schmidt

Op de binnenzijde van de kaft van het boek *Plaatsen aan de Vecht en de Angstel* zijn vier gegraveerde stroken uit ca. 1652 afgedrukt.¹ Daarop is de oostelijke oever van de Vecht van kasteel **Oudaen** tot en met het buiten **Vechtesteyn** afgebeeld alsof men er met een scheepje langs vaart. Niftarlake-lid, de heer H. van Bommel uit Maarsse, wandelde langs een deel van diezelfde oever over het oude jaagpad nu (geasfalteerd) Zandpad geheten en beschreef wat daar sinds het midden van de 17de eeuw voor opmerkelijks mee gebeurd is.² Hij maakte er een interessante lezing van met zeer veel beeldmateriaal. Ondergetekende breidt in dit artikel dat verhaal iets uit om met **Oudaen** te beginnen en met **Vechtesteyn** te eindigen. Zo dekt de beschrijving de titel weer boven de gravure: 'Aldus vertoonende Wooninghen, Hofsteden en Gebouwen, ghelegen aen de Noordoostzijde van de Vecht van 't Huys Oudaen langs de Heerlijkheit van Maersseveen tot aen Vechtesteyn' (afb. 1).

De wandeling voert door een gebied waarin ondanks de tand des tijds de sfeer van een landelijk gebied overheerst. Toch heeft zich een grote diversiteit aan activiteiten voorgedaan waaraan vaak een interessante geschiedenis is verbonden. Het betreft industrie, nijverheid, militaire objecten, waterbeheer, bewoners, land-en-tuinbouw.

Gaande langs de oostoever van de Vecht van Breukelen naar Maarsse begint het al goed met kasteel **Gunterstein** en zijn parkbos, enkele oude boerderijen, een nieuwe buitenplaats, wat nieuwbouw en een sapperserij. En dan om de bocht kasteel **Oudaen**. Het staat er vrijwel ongewijzigd en dankzij de laatste vier eigenaren in zeer goede staat. De hooibergen van toen zijn verdwenen evenals de overkapping van de toegangspoort, zichtbaar op de Vechtoevergravure (afb. 2).

Het boogbruggetje in het jaagpad is vervangen door een duiker, maar tot aan de sluis in het Tienhovens kanaal overheerst nog steeds het groen, nu aan beide zijden van de weg (afb. 3). In de tijd van de trekvaart mocht er natuurlijk

Afb. 1 Oudaen op de gravure van de oostoever van de Vecht. (Coll. Bodel Nijenhuis, Leiden)

niets groeien aan de waterkant, nu vaart men vaak tussen prachtige muren van groen over de Vecht. De oude sluiswachterswoning, het Kraaienest, tevens het oude gemeentehuis van de voormalige gemeente Breukelen St. Pieter, is van 1730. Op de gravure is het stuk oever tussen de sluis en de steenfabriek van **Cromwijck** wat kort uitgevallen, er staat nu wat laag gehouden nieuwbouw. De steenoven van **Cromwijck** stond in Breukelen maar het bijbehorende herenhuis in Maarsseveen. Vanaf de 16de eeuw tot 1918 zijn hier stenen gebakken. De lokale rivierklei bleek een prima grondstof voor de vervaardiging van baksteen – met de karakteristieke bruine kleur en formaat (Vechtformaat) – en dakpannen. Weilandten aan weerszijden van de Vecht werden daartoe afgeticheld. Van de oorspronkelijke steenplaats is niets meer te zien maar bij het herenhuis ontstond een buitenplaats en enige boerderijen op ca. 45 hectare. De gravure meldt dat de steenfabriek van 'Iuffr. Rotgans' was, de grootmoeder van de later beroemde dichter Lucas Rotgans (1653-1707). Hij woonde daar eind 17de, begin 18de eeuw na de herbouw van het door de Fran-

Afb. 2 De toegangspoort van Oudaen was in de jaren '20 nog intact. Nu resten slechts delen van de twee zijmuren. Uit: Utrecht in woord en beeld, z.j. (Coll. H. van Bommel)

Afb. 3 Het Zandpad, nog niet geasfalteerd, vanaf het toen nog aanwezige brugje bij Oudaen in augustus 1914 met zicht op de brug over het Tienhovenskanaal. Weekblad *Buiten*, augustus 1914. (Coll. H. van Bommel)

Afb. 4 Steenoven van Cromwijck te Maarsssen. Let op de rolpalen voor geleiding van de jaaglijn van de trekschuit. Aquarel van Nicolaas Bastert uit ca. 1880. (Coll. Teylers Museum)

sen in 1672 verwoeste huis. De betovergrootvader van de bekende Vechtschilder Nicolaas Bastert (1854-1939) kwam in 1757 op het huis en zette de steenfabriek voort (afb. 4).

In 1933 werd er een kapokmatrasfabriek op het terrein gevestigd, wat het huis bijna fataal werd. Een jaar later namelijk werden op zolder opgeslagen matrassen en kussens door een schoorsteenbrand aangestoken en brandde het hele dak eraf. Het dakloze huis werd in 1950 het kantoor van de stofzuigerfabriek FAM, die in 1987 failliet ging. De nieuwe eigenaar, de heer G.J. van den Berg, bleek de redder van het huis. Hij zette er weer een nieuw passend dak op en restaureerde het pand voorbeeldig. Na afbraak van alle fabrieksgebouwen bouwde hij achter het oude **Cromwijck** een nieuw buitenhuis in klassieke trant met twee koetshuizen er achter. Dit jaar heeft hij dat huis verkocht, **Cromwijck** had hij al eerder van de hand gedaan.

De grond langs de rivier leende zich na het aftichelen, ook wel afvletten genoemd, uitstekend voor tuinbouw. Daartoe werd de eerder opzij gelegde top-laag vermengd met de onderlaag waardoor vruchtbare tuingrond ontstond. De tuinderij van Kuyvenhoven, gelegen op voormalig **Cromwijck** terrein en begonnen voor 1920, maakte daar gebruik van. In vol bedrijf stonden er grote druivenkassen – zelfs een van bijna 70 meter lang – een perzikenkas, potplantenkas

Afb. 5 Druivenkas van 67 meter lang van de familie Kuyvenhoven te Maarsse met vader en zoon. (Coll. Kuyvenhoven)

Afb. 6 Cromwijcks watertoren uit 1912, later van bedrijf Kuyvenhoven bij Zandpad 41 te Maarsse. (Foto B. de Ruiter)

en bakken met perkplanten. Ook stond er een peren- en appelboomgaard. De heer Van Bommel ging als jongetje helpen bessenplukken en kreeg dan van de heer Kuyvenhoven de opdracht te fluiten en te zingen. Met een volle mond is het slecht fluiten! Achter de schuur staat nog de watertoren uit 1912, nog door de eigenaar van **Cromwijck** daar gebouwd, waaruit de watervoorziening werd geregeld. Ook de schoorsteen van de stookplaats staat er nog (afb. 5 en 6).

Langs de bebouwing wandelend komt men een laantje tegen, een karrenspoor, dat naar het Tienhovens kanaal loopt. Het is nu niet toegankelijk maar heeft verschillende namen: Rietveldsdijk, vanwege de pachtboerderij achter **Cromwijck**, en in de volksmond moordenaarslaantje. Er zou in de Franse bezettingstijd een Franse soldaat zijn vermoord.

Afb. 7 Overstroming van de Vecht in 1928 met zicht op Raadhoven te Maarsse. (Coll. Vechtstreekmuseum)

Wat verder langs het Zandpad ligt een weiland met een wat hobbelig oppervlak, een teken dat het deels afgeticheld is. Er staan enkele betonnen groepschuilplaatsen uit 1938 op zoals die op veel plaatsen langs de Vecht zijn te vinden. Zij zijn onderdeel van de Nieuwe Hollandse waterlinie. Eén van de betonconstructies was een geschutstelling waarin een zwaar kaliber mitrailleur in een gietstalen koepel kon draaien. De Duitse bezetter heeft die er met explosieven uit verwijderd.

Vechtbewoners hebben eeuwenlang te maken gehad met overstromingen als er lang harde noordenwind stond en het flink regende. De Zuiderzee, met tot 1931 eb en (spring-)vloed, woei dan op zodat bij Muiden en de Oranjesluizen in Amsterdam niet gespuid kon worden. De polders sloegen hun water natuurlijk uit op de Vecht en het resultaat was een niveauverhoging daarvan van een meter waardoor het over de dijken terug de polder inliep. De laatste keer was dat eind 1928 (afb. 7). Onder leiding van de latere voorzitter van O.G. Niftarlake, N.J.C.M. Kappeyne van de Coppello, lukte het binnen een jaar om de toen nog 14 Vechtgemeentes, de 27 waterschappen en twee provincies op één lijn te

Afb. 8 Deel van de gravure met het oudste huis Gansenhoef te Maarsssen. (Coll. Bodel Nijenhuis UB Leiden)

brengen om een gemaal in Muiden gefinancierd te krijgen. Dat kwam al eind 1929 tot stand met medewerking van opdrachtgever ir. A. Mussert, toen hoofd-ingenieur van Provinciale Waterstaat van Utrecht. Ja dat was de latere voorman van de NSB. Twee jaar later kwam overigens de Afsluitdijk klaar waardoor het gemaal nauwelijks meer gebruikt is.

Op verschillende plekken langs de rivier vindt men bij en onder bruggen op de Vecht lozende vaarten sluisdeuren en waterschotten. Die waren als zij aan de rivierzijde zaten bedoeld om bij hoogwater het achterland te beschermen voor wateroverlast. Waar zij aan de landzijde voorkomen dienden zij om het terugstromen van inundatiewater te beletten. Verderop zal de wandelaar enige voorbeelden hiervan tegenkomen.

Voortwandeland komt ter hoogte van de verbreding van de Vecht, door de kleiputten aan de overkant, de langhuisboerderij Klein Gansenhoef in beeld. Die is in 1682 gebouwd als pachtboerderij van het buiten **Gansenhoef**. Het gemengde bedrijf werd in de jaren 1900-'20 gedreven door de familie Spelt, die er gelukkig goed op boerde. In 2009 werd de rietgedekte boerderij door brand getroffen, maar de huidige bewoners hebben het oude pand met veel inzet in originele staat kunnen herbouwen. Daarvoor ontvingen zij in 2010 op Open Monumentendag van de gemeente Maarsssen de Bronzen Troffel, de gemeentelijke stimulans om goed met ons erfgoed om te gaan, voor de beste restauratie dat jaar.

Voortgaande langs het oude jaagpad komt een gietijzeren theekoepel in zicht, afkomstig van het ten zuiden van Maarsssen aan de Straatweg staande buiten

Afb. 9 Zilveren beker met gravure van Gansenhoef te Maarsse. (Coll. Lisman, foto J. Van de Water)

Vecht en Dijk, die daar stond te verkommeren. Hij dateert uit 1861 en is vervaardigd door ijzergieterij Nering Bögel te Deventer. In 1996 is de koepel gekocht door de heer Van der Wal, die hem aan het Zandpad voor zijn huis liet neerzetten en het gebouwtje restaureerde met hulp van de Dr. R. van Luttermvelt Restauratie Stichting. Dat huis was eerst het koetshuis van **Gansenhoef**, later sporthal van de stichting die **Gansenhoef** toen bezat en nu een woonhuis met de naam Midden Gansenhoef. **Gansenhoef** zelf werd door architect Philips Vingboons uit Amsterdam ontworpen en werd gebouwd in 1655. Daarvoor werd het bestaande huis, te zien op de gravure, afgebroken. Dat was van Geer-

Afb. 10 Delftsblauwe vaas uit circa 1725 met gezicht in het park van Gansenhoef te Maarssen. Naar plaat 26 uit *De Zegepraalende Vecht* uit 1719. (Coll. Zuylenburgh)

Afb. 11 Siervaas met de voor-
gevel van het buiten Otter-
spoor in 1851 vóór de af-
braak. Geschilderd door
Henri Breedveld, gebakken
door Plateelbakkerij Zuid Hol-
land, hoog 62 cm. en idem
het pendant met de voorgevel
van Cromwijck in 1901. Beide
vervaardigd ter gelegenheid
van het gouden huwelijk van
de heer en mevrouw Bastert.
(Coll. Gouds Museum)

Afb. 12 Aankondiging gouden huwelijk van de heer J.A. Bastert en mevrouw M.S.F. Bastert-Koenders. Aangeboden door Zangvereniging 'Concordia'. (Coll. H. van Bommel)

truyd Jansdr Huydecoper, die de lezer al tegenkwam als eigenares van **Cromwijck**. Op het dak van het torenachtige bouwdeel van dat huis is een windvaan te zien waarin de kenner een boogschietende centaur kan herkennen, afkomstig van het wapen van de Huydecopers (afb. 8).

Het buiten beslaat 25 hectare. Van 1851-'83 was Edward Huydecoper van Nigtevecht eigenaar. Zijn vader, die op het huis **Raadhoven** te Maarsse is geboren, overleed op **Gansenhoef** en, heel bijzonder, bij het recente uitbaggeren van de Vecht kwam de koperen grafplaat van hem letterlijk boven water. **Gansenhoef** is op verschillende kunstvoorwerpen afgebeeld zoals op een zilveren beker³

Afb. 13 De sloot voor Hoogevecht met rechts op de achtergrond Geesbergen en tussen de bomen Spruytenburg. Uiterst links het toegangshek van het buiten. Tekening door Abraham Rutgers en Ludolf Backhuysen, circa 1680. (Coll. Albertina Wenen)

Afb. 14 Geesbergen te Maarssen circa 1900 met het hek dat later als betonwapening is gebruikt. (Coll. Hist. Kring Maarssen)

Afb. 15 Herberg Het Swarte Varken, rechthuis van Maarsseveen met over de brug Daelwijck en Vechthoven, in het verschiet Den Oever. (Plaat 17 in *De Zegepraalende Vecht* uit 1719)

(afb. 9) en een 18de-eeuwse tuinvaas in Delfts blauw naar voorbeeld van plaat nr. 26 in *De Zegepraalende Vecht* uit 1719 (afb. 10).⁴ Van 1947 tot '83 was **Gansenhoef** in gebruik als kindertehuis voor jongens en meisjes, Stichting Wilhelmus van Nassauwen, die werd beheerd door de Gereformeerde Vereniging tot Opnemng en Verzorging van Wezen of Verlatenen in het Geuzengesticht, opgericht in 1873 in Den Briel. Vanaf 1983 is het weer particulier bewoond.

Het volgende, voormalige, buiten verraadt zich door het monumentale hek met siervazen van de hand van de vroeg 18de-eeuwse Amsterdams beeldhouwer Ignatius van Logteren. Het stond voor **Otterspoor**. Dat is in 1870 vervangen door het huidige huis Maria Hendrika. Het oude **Otterspoor** leeft ook voort op

een siervaas uit 1901 waarop het huis staat afgebeeld (afb. 11). De ouders van schilder Nicolaas Bastert zijn daarop in 1851 getrouwd en hij is daar in 1854 geboren. Op een pendant van deze vaas staat de voorgevel van **Cromwijck** afgebeeld nog met de beide pilaren van het fraaie toegangshek van **Cromwijck** dat in de 50-tiger jaren (20ste eeuw) door een vrachtwagen is vernield. Daar woonde de ouders van Nicolaas toen zij 50 jaar waren getrouwd in 1901. (afb. 12)

Even verder is achter het geboomte het witte huis te ontwaren dat voorheen het woonhuis was voor de jachtopziener/boswachter van **Gansenhoef**. Sinds 1888 woont hier de familie Van Rijn die er een boomgaard exploiteerde. De vroegere boomgaarden en moestuinen van veel buitenplaatsen werden eind 19de eeuw commercieel uitgebaat. In 2000 kwam het terrein in bezit van Staatsbosbeheer die achter het huis nieuw bos heeft aangeplant.

De 17de-eeuwse gravurestrook toont tussen **Otterspoor** en **Geesberge** de buitenplaats **Hoogevecht**, die in 1851 is gesloopt. Bijgaande tekening is van de hand van amateur tekenaar Abraham Rutgers (1632-'99), die op **Hoogevecht** woonde, en Ludolf Backhuysen (1631-1708), die de schaatsers er in penseelde. Geheel links is het hek van **Hoogevecht** zichtbaar met rechts **Geesbergen** en tussen de bomen door **Spruytenburg** dat nu **Leeuwenburg** heet (afb. 13). Van Rutgers is in het Dortse museum Van Gijn een schetsboekje bewaard gebleven met veel tekeningen die hij in de Vechtstreek maakte.

De nu stenen theekoepel van **Leeuwenburg** dateert uit de vroege 19de eeuw en verving toen een houten exemplaar. Grenzend aan **Leeuwenburg** ligt **Geesbergen** dat op de plaats staat van de boerderij die Joan Huydecoper in 1649 kocht van de familie Geesberge. Op de grond bij de boerderij zette hij kavels uit van circa één hectare waarop hij buitenhuizen plande voor de verkoop. Het boerenhuis werd gesloopt en een herenhuis werd gebouwd dat hij verhuurde. De bekende 18de-eeuwse Amsterdamse stadschroniqueur Jacob Bicker Raye was een van de huurders. Het 18de-eeuwse toegangshek van **Geesberge(n)**, dat lang verloren gewaand was, werd bij verbouwingswerkzaamheden teruggevonden als betonwapening van een vloer. Het siert nu weer de toegang tot het erf (afb. 14). Het terrein van **Geesbergen** was lang in gebruik als rozenkwekerij waarvoor kassen waren gebouwd. Velen zullen de latere midgetgolfbaan nog kennen bij het toenmalige restaurant; nu is die verdwenen. Het oude herenhuis herbergt nu een bed and breakfast mogelijkheid en een restaurant.

Afb. 16 Kalkoven bij Daalwijck. Tekening door Abraham Rutgers circa 1680-'90. (Part. coll.)

Op de uiterste zuidwest punt van het oude **Geesbergen**-terrein liet Joan Huydecoper de herberg cum rechthuis **Het Swarte Varken** bouwen (afb. 15). Dat zwarte varken vormde het hartschild van het wapen van Huydecoper als Heer van Maersseveen daar dat het wapen van de heerlijkheid van die naam was. In 1815 is het huis gesloopt maar eerst heeft het nog even als gemeentehuis van Nieuw Maarsseveen gediend.

Ook het op deze prent zichtbare buitenkje **Daelwijck** is in die tijd geamoveerd, het lag aan de zuidkant van het onlangs gerenoveerde bruggetje over de vliet, die het water vanaf het Bethunepolder-gemaal op de Vecht loost. De geëmailleerde peilschaal naast de brug is door het DVO (Departement van Oorlog) aangebracht en dus al behoorlijk op leeftijd. Ook de kokers voor de hijshulpen – davits – om de schotbalken in de U-profielen op de landhoofden te kunnen plaatsen bleven behouden. Zij dienden voor het afdammen van de vliet in tijden van oorlog als de Nieuwe Hollandse Waterlinie in gebruik werd gesteld.

In de 17de eeuw lag hier aan de Vecht een kalkoven. Daarin werden schelpen en kalksteen met behulp van turf gebrand tot ongebluste kalk. Daarmee werd cementmortel gemaakt (afb. 16). Het was natuurlijk ook een bedrijf van Joan Huydecoper, die voor zijn bouwactiviteiten niet alleen de baksteen van **Cromwijck** nodig had, maar ook de metselmortel. Na klachten van de omwonenden over de rook uit de oven heeft hij die laten afbreken. Op die plek heeft later het buiten **Sluiswijk** gestaan. Om de bocht van de weg naar Maarssen splitst het jaagpad, dat natuurlijk de Vecht volgt, af van de Diependaalse dijk die meer landwaarts was gelegd als bescherming van het achterland tegen overstromingen. Dat moet al in de middeleeuwen gebeurd zijn. In die bocht stond in 1719 het buitenje **Vechthoven** zoals ook op de afgebeelde prent is te zien met wat verder weg het buiten **Den Oever** later **Vechtoever**. Op de gravure staat boven **Vechthoven** 'Iuffrou Mostert' want zij woonde daar toen.

Het jaagpad op wandelend komt men langs het weiland waarop de toenmalige eigenaar van **Vechtoever**, de heer A.C.M. Bohnenn, een nieuwe buitenplaats wilde bouwen. De door hem al aangeschafte bomen en struiken staan op het terrein ingekuuld. Hij overleed helaas voortijdig. Aan het eind van het weiland staat de theekoepel van **Vechtoever** die uit 1775 dateert, zoals aan de Lodewijk XVI ornamenten goed is af te lezen. Boven elk van de zes raampartijen bevindt zich een beeldhouwd hoofd voorstellend lente, zomer, herfst, winter, zon en maan. Het koepeldak en de attiek zijn bij een brand in 1910 verloren gegaan en van een herstel is het nooit gekomen. **Vechtoever** heeft een lange geschiedenis, want al in 1628 is sprake van een kavel grond genaamd **Het Oever**. Op latere kaarten heet het **De Oever** en in 1794 **Vechtoever**. In 1694 kwam de Portugees joodse koopman Machado er wonen. Hij had prins Willem III voor zijn invasie van Engeland in 1688 voorzien van veel van wat daartoe nodig was.

In 1841 vermeldt de veilingadvertentie naast het huis de aanwezigheid van twee theekoepels, een koetshuis, een gemetselde duiventoren, een schuithuis, een boerderij en oranjerie. Van 1911 tot '41 was het een rusthuis voor verpleegsters en de rest van de oorlog een noodziekenhuis waar overigens veel onderduikers een schuilplaats vonden. Tot 1986 was de stichting Arbeidsinrichting voor geestelijk gehandicapte jongens van 15 tot 25 jaar er gevestigd. Daarna ontfermden de heer Bohnenn en zijn vrouw zich over het buiten. Het grote koetshuis is apart verkocht. Sinds hun beider overlijden staat het al weer enige jaren te koop. De zuidzijde van de buitenplaats wordt gevormd door een vaart die voorheen doorliep onder de Diependaalse dijk door tot aan de buitens die

Afb. 17 Hardstenen hoefslagpaal gemerkt 'AK' en 'N13' aan het jaagpad bij Vechtoever te Maarsse. (Coll. H. van Bemmel)

door Huydecoper zijn gesticht in de 17de eeuw. Behalve het huis **Mariënhof**, waar een van zijn dochters woonde, heeft geen van die buitens de 20ste eeuw gehaald. Het bruggetje in het jaagpad over die vaart is een rijksmonument en vertoont soortgelijke historische elementen als de brug bij **Geesbergen**, maar verkeert in deerniswekkende staat. De Dr R. van Luttervelt Restauratie Stichting heeft de hulp ingeroepen van Waternet om te trachten het bruggetje te restaureren.

Voorbij het bruggetje staat een hardstenen hoefslagpaal langs het jaagpad gemerkt 'AK' en 'N13' (afb. 17). In de 19de eeuw waren de oevers van de Vecht ten behoeve van het onderhoud van die oevers verdeeld in zogenaamde 'hoefslagen'. Deze werden gemarkeerd door dit type palen. De lengte van de hoefslagen kon variëren van enige honderden meters tot ruim een kilometer. Niet alleen de plaatsen direct aan de Vecht hadden economisch voordeel van de

Afb. 18 De ondergang van het buiten Endelhoven te Maarsse. (Schilderij door B. Tielens)

Afb. 19 De familie Royaards-Huydecoper met hun drie dochters ca 1920. (Archief Hist. Kring Maarsse)

vaart op die rivier maar ook Vinkeveen, Abcoude en Ter Aa profiteerden daarvan. De merktekens op deze paal geven aan dat Abcoude verantwoordelijk was voor het oeveronderhoud.

Verderop langs het jaagpad doemt **Silversteyn** op, nu het Vechtstreek museum. Ernaast ligt een soortgelijk bruggetje als bij **Vechtoever**. De historische elementen daarvan zijn bij een onderhoudsbeurt verdwenen. Het geheel maakt deel uit van de oude buitenplaats **Goudestein**, nu zetel van het gemeentebestuur van Stichtse Vecht. Het grote witte kantoorgebouw en het parkeerterrein liggen op de plaats waar twee even grote 17de-eeuwse buitentjes gelegen hebben: **Cruydenburgh** en **Endelhoven**. Het eerste is al in de 19de eeuw afgebroken, het tweede hield het uit tot 1977. Door verwaarlozing was het bouwvallig geworden en zakte langzaam in elkaar. In 1835 werd het gekocht door de lokaal bekende weldoenster Maria Dommer. Zij stichtte er een verpleeghuis voor oude dames in. Van 1869 tot '82 huisvestte het een katholieke meisjesschool. Pogingen om het huis te restaureren lukten niet en de Maarsse schilder B. Tielens (1921-

Afb. 20 Goudestein als voorbeeld hoe een brand met de brandspuit kan worden gelust. Prent door uitvinder Jan van der Heyden. (Coll. Mus. Boymans Van Beuningen)

2009), maakte van het verval een aan duidelijkheid niets te wensen overlatend schilderij (afb. 18). Bij de ruiming kon de Historische Kring Maarssen archeologisch onderzoek doen en werd een beerput gevonden waarin onder meer een worstloodje werd aangetroffen met in Hebreeuws schrift het woord 'kosher'. Zoals bekend woonden in de 17de maar vooral in de 18de eeuw veel joden in Maarssen en mogelijk dus ook op **Endelhoven**.

De laatste particulieren die op **Goudestein** verbleven waren leden van de familie Royaards (afb. 19). Mevrouw Royaards was de laatste Huydecoper, sinds 1608, die er woonde. Zij overleed op het huis in 1938 waarna het enige tijd leeg stond en vervolgens wisselende huurders kreeg. In 1955 kocht de gemeente Maarssen het buiten om het in 1961 te betrekken als gemeentehuis.

Zoals bekend ontstond het eerste buiten op deze plaats als uitbreiding met een herenkamer van boerderij De Gouden Hoeff, die Jan Jacobsz. Bal (1541-1624) in 1608 had gekocht. Er stonden drie hooibergen naast en zelfs een duiventoren. Hij was de vader van Joan Huydecoper, onder andere burgemeester van Amsterdam, die, nadat hij het buiten erfde, een echt buitenhuis, het eerste **Goudestein**, voor de boerderij liet neerzetten dat in 1629 werd afgebeeld. Tus-

sen het huis en de rivier werd een formele tuin aangelegd maar de rest van de grond was in gebruik als nutstuin. In de archieven is te lezen dat er in die jaren bijvoorbeeld 800 koolplanten stonden en met die drie hooibergen moet er behoorlijk wat grasland bij de boerderij zijn geweest. Ook het duifhuis kwam van pas om de maaltijden te kunnen variëren en ook vanwege de mest voor het verbeteren van de tuinbouwopbrengsten. Zelfs zou die geholpen hebben bij het bleken van de was. Na de aanleg van de trekroute tussen Utrecht en Amsterdam konden de landbouwproducten binnen een dag op de markten van die steden worden aangeleverd.

De schilder-uitvinder Jan van der Heyden maakte van de verschillende buitens van de familie schilderijen. Hij was ook de uitvinder van de brandspuit, een enorme verbetering van de tot dan toe gebruikelijke mensenketting die emmers water doorgaven vanaf sloot of gracht. Om zijn uitvinding aan de man te brengen gaf hij bijgaande prent uit waarop **Goudestein** als voorbeeld staat om

Afb. 21 Het, zeldzame, bakstenen 18de-eeuwse botenhuys van Elsenburg in de jaren 70. Later is het tot woonhuis verbouwd. (Coll. RHC Vecht en Venen)

Afb. 22 Waterkelder van huis Doornburgh. Foto J.J. van Dijk.

te tonen hoe een brand met zijn spuit aangepakt kon worden (afb. 20). In de tekst wordt er ook op gewezen dat men er gewassen en jonge bomen mee kan besproeien. Na afbraak van de boerderij is er een groter buitenhuis gebouwd en na afbraak daarvan is in 1754 het nog bestaande pand tot stand gekomen.

Voortwandeland treft men op de erfscheiding tussen **Goudestein** en **Doornburgh** het van origine mogelijk nog 18de-eeuwse bakstenen botenhuis (afb. 21) aan dat bij het buiten **Elsenburg** hoorde. Het is in 1976 verbouwd tot woonhuis. Op de buitenplaats **Elsenburg** hebben drie herenhuisen gestaan. Het eerste is ontworpen door Philips Vingboons in 1637 en het derde en grootste waarschijnlijk door Abraham van der Hart in 1795. Dat huis heeft slechts 15 jaar bestaan.

Afb. 23 Kasteel Bolenstein te Maarssen met in 1954 geplande brug over de Vecht. (Archief Hist. Kring Maarssen)

Of het zeer rijke uit 1729 daterende smeedijzeren hek later is verplaatst naar de huidige plek aan het jaagpad vanaf de Diependaalsedijk is nog een open vraag. Tijdens de restauratie van het hek, die in 2005 gereed kwam, bleek dat de ijzeren letters 'ELSE' vervangen zijn door die van 'DOOR' waardoor het een **Doornburgh** hek werd. De smid is ruim een jaar bezig geweest om verroest ijzer te vervangen en verloren onderdelen bij te maken. Alle delen zitten met pen-en-gat en zwaluwstaartverbindingen aan elkaar en er is geen stuk gelast. Merken van de ijzerleveranciers en telmerken van bij elkaar passende onderdelen geven een indruk van het werk van de smid en hielpen ook om de datering te bepalen. De Dr. R van Luttervelt Restauratie Stichting heeft de benodigde financiën bijeen weten te brengen en het werk begeleid. Het terrein van **Elsenburg**, ooit 24 hectare groot, werd ingelijfd bij dat van **Doornburgh** dat in 1912 werd gekocht door de heer J.P. van Voorst van Beest. Hij liet het huis restaureren en vergroten door er een stuk aan de zuidzijde aan te bouwen. Uit een afgebroken huis in Groningen kwam een 18de-eeuwse voordeurpartij, een aantal plafondschilderingen en een haardpartij. In 1957 ging de toen 10 hec-

Afb. 24 Detail van 17de-eeuwse plafondschilderingen in de hal van Raadhoven te Maarsse, Een bosuil.

Afb. 25 Idem een papegaai. (Coll. H. van Bommel)

tare grote buitenplaats over in de handen van de Kanunnikessen van het Heilig Graf. Zij lieten in de jaren zestig het zeer eigentijdse klooster bouwen in de oude moestuin naar ontwerp van architect J. de Jong in de stijl van de Bossche school. Die was ontwikkeld door priester-architect Dom van der Laan. Aan de Vecht stond toen een nogal verwaarloosde theekoepel die overgenomen werd door architect B.O. van den Berg. Hij woonde op kasteel **Bolenstein** aan de overkant van de Vecht en herbouwde de koepel in zijn tuin.

Onder het beboste bergje halverwege tussen het jaagpad en het huis houdt zich de enige ijskelder schuil die de Vechtstreek nog rijk is. Hij behoeft dringend onderhoud. De Rabobank schonk daartoe een bedrag en ook de Dr. R. van Luttervelt Restauratie Stichting is bereid mee te doen. De vraag is of het terrein van **Doornburgh** publiekelijk toegankelijk wordt nu de buitenplaats door de kloosterlingen verkocht is. In de ijskelder huizen zoals vaak vleermuizen, onder andere de watervleermuis en de baardvleermuis. Op veel buitenplaatsen zijn gemetselde waterkelders te vinden en dat is ook bij **Doornburgh** het geval. Hij meet 4 bij 1 meter 80 bij ca 2 meter hoog met boogvormig gewelf. Zij dien-

Afb. 26 Zicht op de Herengracht vanaf de Schippersgracht in Maarsse in 1875. (Coll. H. van Bommel)

Afb. 27 De Kaatsbaan te Maarsse rond 1770 ziende naar de Vechtbrug. (Tek. H.P. Schouten 1747-1822. Coll. Kon. Huisarchief)

den vóór de aanleg van de publieke waterleiding om regenwater op te slaan dat vanaf het dak kwam. In de keuken waren dan steeds twee pompen, een voor water uit de kelder en een voor slootwater, het eerste om mee te koken en het tweede om mee te schrobben (afb. 22).

Bijgaande foto (afb. 23) toont kasteel **Bolenstein** in een gefotoshopte omgeving met een gelukkig nooit gebouwde ophaalbrug. Het is de foto van een niet uitgevoerd plan om de Ariënslaan in Maarssen door te trekken over het terrein van **Doornburgh**, over deze brug en dan strak langs **Bolenstein** tot aan de Straatweg.

Het jaagpad volgend betreedt men de Herengracht en vertoont zich het eerste pand van het eigenlijke dorp Maarssen: een in 1722 gebouwd driedelig huis met in het midden het vijf traveeën brede **De Boomgaard** (in 1652 De Boogaert geheten op de gravure) met aan weerszijden een smaller huis. Bouwheer Joseph Capadoce ging in het linker huis wonen en verhuurde de beide andere. Het volgende huis met de kleine tuin ervoor stamt uit 1659 en heet **Raadhoven**. Het bezat een diepe tuin die doorliep tot aan de Diependaalsedijk. Toen woningbouwvereniging Goed Wonen het kocht werd die tuin volgebouwd. Wel zorgde Goed Wonen ervoor dat het in slechte staat verkerende huis goed gerestaureerd is. Tijdens die werkzaamheden werd onder het plafond van de hal de 17de-eeuwse beschildering van het oude balkenplafond ontdekt, blootgelegd en eveneens gerestaureerd. Het is een doorkijkje naar de lucht met vliegende en zittende vogels (afb. 24 en 25). Soortgelijke schilderingen vindt men ook in het **Trippenhuis** en het **De Pintohuis** in Amsterdam en in **Trompenburg** in 's-Graveland. Op de gravure komt **Raadhoven** nog niet voor en zijn de overige huizen aan de Herengracht nog eenvoudige verdiepingloze woningen. Aan de overkant van de Vecht legden de trekschuiten aan en de straat daar kreeg derhalve de naam Schippersgracht (afb. 26).

Voortgaande steekt men de Kaatsbaan over waar dichter Lukas Rotgans (die van **Cromwijk**) in een lang gedicht over schreef (afb. 27). Het kaatsen is een balspel dat met de vlakke hand gespeeld wordt en dat in Friesland populair bleef.

Dan betreedt men de Lange Gracht, die zijn naam eer aandoet. De meeste huizen zien er hier 18de- of 19de-eeuws uit maar hebben in veel gevallen een 17de-eeuwse oorsprong. Vrijwel de hele overzijde van dit Vecht-gedeelte werd tot

Afb. 28 Huis ten Bosch (Cromhout) op de gravure van de oostoever van de Vecht. (Coll. Bodel Nijenhuis, Leiden)

1903 ingenomen door het park van **Huis ter Meer** dat in dat jaar is afgebroken. Het was het meest paleisachtige huis dat ooit langs de Vecht is verrezen met de eveneens meest uitgebreide park aanleg.

Aan het einde van de Lange Gracht ziet men al van ver het **Huis ten Bosch**, de oudste classicistische buitenplaats in den lande waaraan de naam van architect-kunstschilder Jacob van Campen is verbonden. Ge- of verbouwd in 1629 is het tot 1922 in privé handen gebleven totdat in dat jaar de gemeente Maarssen het kocht om het als gemeentehuis te gaan gebruiken. Na veertig jaar werd het geveild en kocht antiquair J. Gieling uit Utrecht het huis. Hij liet het restaureren door architect B.O. van den Berg (van **Bolenstein**). De huidige bewoners, de familie Van Lanschot, hebben het huis opnieuw een grote opknapbeurt laten ondergaan met medewerking van architect L. Wevers. Het staat er nu weer glansrijk bij. Op de gravure staat **Huis ten Bosch** zeer prominent getekend met de eerst in de 19de eeuw afgebroken uitzichttoren (afb. 28). Het jaagpad heet hier Zandweg, die doorloopt tot aan de Weerdsuis in Utrecht, het officiële begin van de Vecht. Op grond van het vroeger veel grotere park van **Huis ten Bosch** staan nu laat 19de-eeuwse villa's. Verder zuidwaarts staat een oud huis dat nu de naam **Luxemburg** draagt, vroeger een voorname buitenplaats (afb. 29).

Aan de westzijde van de rivier voorbij de nieuwe brug trekt het buiten **Hazenburg** de aandacht met een aardige theekoepel aan de straat. Het laatste buiten op de gravure is **Vechtesteyn**. Het daarop zichtbare huis is later door een vroeg 18de-eeuws huis vervangen en dat is later nog tweemaal gebeurd. Nu is dat het met groen geglazuurde pannen gedekte Amerikaans aandoende huis dat inderdaad gebouwd is naar Amerikaans voorbeeld uit South Carolina. In het park achter **Vechtesteyn** is de Commelinhof⁶⁵ te vinden die in het vroege

Afb. 29 De buitenplaats Luxemburg in Maarseveen rond 1780. (Aquarel 44x43 cm, papier, door Hermanus Petrus Schouten)

voorjaar op zondagmiddagen voor het publiek open is om de stinsenflora te kunnen bewonderen. In de gemeentelijke kwekerij, die nu op de buitenplaats is gevestigd staat een 17de-eeuwse moerbeiboom, die nog door de beroemde botanicus Commelin is geplant.

De basis voor dit verhaal vormden de teksten en afbeeldingen uit het Periodiek van de Historische Kring Maarssen geschreven en verzameld door de heer H. van Bommel. Met veel dank.

Noten

- 1 E. Munnig Schmidt, en A.J.A.M. Lisman, *Plaatsen aan de Vecht en de Angstel* (1997), p. 24.
- 2 H. van Bommel, Van steenplaats tot uitspanning, *Periodiek Historische kring Maarssen* (2017), nr. 1 p. 23-28 en *Van uitspanning tot oversteek*, idem, nr. 2 p. 58-65.
- 3 A.J.A.M. Lisman, Huis Gansenhoef te Maarssen in zilver, *Jaarboekje Nijstarlake* (1991), p. 51.
- 4 E. Munnig Schmidt, Vechtgezichten op een Delftse vaas, *Jaarboekje Nijstarlake* (1998), p. 97.
- 5 H.J. Wolters, Cultuur- en natuurhistorische studie van het landgoed Vegtensteyn te Maarssen, *Jaarboekje Nijstarlake* (2015), p. 79.

De astronomische klok te Zuylenburgh

Juliette Jonker-Duynstee/ Pieter de Ruiter

Begin dit jaar is in de achtergevel van het koetshuis van **Zuylenburgh** te Oud Zuilen een nieuw gemaakte astronomische klok aangebracht, een klok die – naast de tijd – ook sterrenkundige gegevens vermeldt. Het is een van de zeer weinige astronomische klokken in Nederland en daarmee een bijzondere aanwinst voor de Vechtstreek. Daarbij is het de enige astronomische klok ter wereld die beneden, van buitenaf, opgewonden kan worden, terwijl de klok zelf zich binnen, op de eerste verdieping, bevindt.

Pieter de Ruiter ontwierp en vervaardigde de klok, meubelmaker Bertus Rouwenhorst uit Eefde timmerde de behuizing. De Ruiter was ook de vervaardiger van het in 2009 geopende Planetarium in Zuylenburgh. Zijn wens was om, in navolging van astronomische klokken in het buitenland, zoals in bijvoorbeeld Munster en Straatsburg, ook in Nederland een dergelijk groot uurwerk te maken. Zijn voorstel voor de kerk in zijn woonplaats Epe werd niet toegestaan. Bert Degenaar, eigenaar van Zuylenburgh en groot verzamelaar van uurwerken en wetenschappelijke instrumenten, gaf hem toen de kans deze klok op Zuylenburgh uit te voeren. Als basis diende een torenuurwerk dat in het bezit was van Degenaar. De gangreserve is acht dagen. Dat betekent dat de klok slechts één maal in de acht dagen hoeft te worden opgewonden.

Op de wijzerplaat zijn de volgende gegevens af te lezen: A. De tijd, B. De datum, C. De dag, D. De plaats van de zon in de dierenriem, E. Mogelijke zons- of maansverduisteringen, F. Ouderdom van de maand, G. Schijngestalte van de maan, H. Looptijd tot volgende keer opwinden, I. Plaats van de maan in de dierenriem.

De grote rand toont tweemaal 1-12 in romeinse cijfers, waarvan de 12 aan de bovenzijde middag is en de 12 aan de onderkant middernacht. De afstand tussen de cijfers onderling is in vier kwartieren verdeeld. De tijd wordt afgelezen met behulp van de punt van de wijzer met het zonnesymbool. Binnen deze 24-uursring draaien vier schijven met onderling verschillende snelheden. De grootste schijf heeft aan de rand 365 punten. Deze schijf draait in een jaar

Afb. 1 De achtergevel van het huis Zuylenburgh en het koetshuis.

Afb. 2 De astronomische klok in de achtergevel van het koetshuis.

Afb. 3 De astronomische klok.

Afb. 4 Binnen in het koets-
huis, op de eerste verdieping,
bevindt zich de aandrijving
van het uurwerk.

onder de zonnewijzer door en schuift dus een stip per dag op. Voor het gemak van het aflezen is iedere vijfde stip wat groter. Onder de zonnewijzer kan men de datum, de maand en het teken van de dierenriem waarnemen.

De daarop volgende kleinere schijf heeft rondom tweemaal de cijferreeks 0-5 en 5-0. Dit geeft in graden het verschil in hoogte van de maan en de baan van de zon. De maan kan zich maximaal 5 graden boven of onder de zonnebaan bevinden.

Staan de maan en de zon op gelijke hoogte en ook in elkaars verlengde (dus beide boven een 0), dan is een verduistering mogelijk. Staat de maan tussen de aarde en de zon (nieuwe maan), dan is een zonsverduistering mogelijk. Staat de aarde tussen de maan en de zon (volle maan), dan is er kans op een maansverduistering.

De twee wijzers bij het cijfer 0 geven de plaats van deze punten (genaamd knopen) in de dierenriem aan. Staat de boog in de wijzer naar het midden, dan spreekt men van de dalende knoop. Daarmee begint de maan aan de baan onder die van de zon. Staat de boog naar buiten, dan is er sprake van een stijgende knoop en beweegt de maan zich een tijd boven de zonnebaan.

De volgende, weer iets kleinere, schijf heeft rondom de cijfers 1-29,5. Dit is de periode van nieuwe maan tot nieuwe maan. De daarop volgende kleinere schijf met de maanwijzer draait daar overheen in 29 dagen, 12 uur en 45 minuten. De ouderdom leest men af onder de maanwijzer, die tevens de plaats van de maan in de dierenriem aangeeft. Gedurende deze omloop draait de half gouden/half zwarte bol eenmaal om zijn as en geeft daardoor de schijn gestalten van de maan aan.

De rechte lijnen op de kleinste schijf hebben slechts astrologische betekenis. Omstreeks 12 uur 's nachts wordt de wijzer die de eerste letter van de dag aangeeft verzet. Iedere dag heeft ook het bijbehorende planeetteken. (r.o)
De looptijd in dagen die rest voordat de klok opnieuw moet worden opgewonden, wordt aangegeven door de wijzer linksonder.
Het uurwerk heeft een zogeheten 'dwangslag', wat een belslag op het volle uur betekent.

Van de constructie en het ophangen van de klok is een filmpje gemaakt. Dat zal binnenkort op Youtube te zien zijn.

De scheve toren van Loenen

E. Munnig Schmidt

Het gemeentebestuur van Stichtse Vecht nam enige jaren geleden het verheugende besluit de al eeuwen scheef staande toren (afb.1) van de oude kerk te Loenen – 80 cm uit het lood, gemeten aan de bovenste omgang – te stabiliseren. Uit metingen over de laatste twintig jaren bleek namelijk dat de toren bleef bewegen. (afb. 2)

Zoals bekend dateert het oudste deel van de huidige kerk, het met tufsteen uit de Duitse Eiffel opgetrokken koor, uit ca 1320. (Een hoek daarvan bestaat uit een romaans muurdeel dat 12de-eeuws is, dus van een kleinere voorganger). Ook de toren kreeg toen gestalte, in 1345 moet hij gereed zijn geweest en mat in hoogte toen al 212 voet, bijna 60 meter. In de 15de eeuw is het kerkgebouw vergroot en werd het koor vernieuwd, om in 1517-'18 zijn huidige omvang, met twee zijbeuken erbij, te krijgen.¹ Het lijkt aannemelijk dat in 1525 de toren ook zijn tegenwoordige verschijningsvorm kreeg. Niet duidelijk is of de toren verfraaid werd door ommetseling met speksteenlagen van bestaande muren of dat sprake is van een geheel nieuwe toren.²

Schrijver dezes kon in het metselwerk aan de buitenzijde van het circa drie meter uitgegraven fundament zowel kloostermoppen als veel kleinere bakstenen zien met daarbij nog een heel stuk dat in bruin Vechtformaat is gemetseld op een hoek en 18de-eeuws is. In *1000 jaar Loenen* schrijft ds. Van der Linden dat in 1740 G. van der Pouw de toren stabiliseerde door turf onder het fundament aan te brengen en te laten verkolen. Daarvan is geen spoor aangetroffen. Binnen in de toren was eveneens een diep gat gegraven waarin een eiken balk, maat moerbint, te zien was, een van de vier balken die samen als raamwerk onder de toren liggen en waarbinnen een menigte funderingspalen (slieten) is aangetroffen. Mogelijk zijn dat elzenstammen, die het onder water lang uithouden als heipalen. Aan het eikenhout zou de bouwtijd af te lezen moeten zijn of met C14-bepaling of met groeiring-datering, maar niet bekend is of dat is gebeurd.

Rond de toren ligt een massieve vier meter brede en vier meter dikke gemetselde ring als uitbreiding van de directe fundering. De verschillende gebruikte

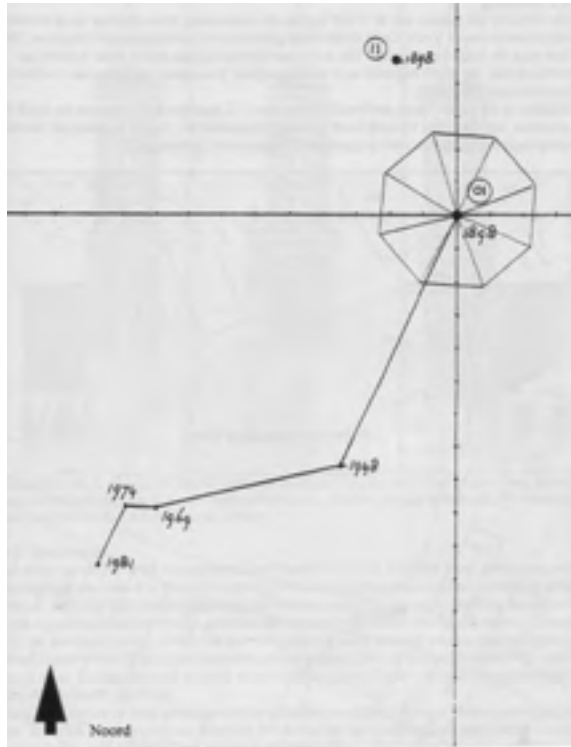
Afb. 1 Toren van de oude kerk van Loenen, gezien vanuit het noordwesten.

bakstenen getuigen van veel reparatiewerk door de eeuwen heen. Nu is een deel vervangen door gewapend beton met trekstangen erin die onder de toren doorlopen en op spanning zijn gezet. Door het beton zijn met diamantboren gaten geboord waardoor stalen buizen met schroefdraad zijn ingebracht die 17.50 meter diep tot op het zand zijn ingetrild. De kerkmuur is eveneens opgevangen aan beide zijden van de toren door aan weerszijden ervan beton op palen aan te brengen met stalen verbindingen ertussen. Totaal zijn er 52 buizen van 25 cm \varnothing gebruikt die met hun wapening en speciaal beton gevuld de dragende functie van het fundament hebben overgenomen. Zij staan op een dikke zandlaag.

Bij het uitgraven van de grond is niets bijzonders gevonden. Daarvoor is er over de verlopen honderden jaren te veel rond de toren gegraven.

Het werk werd voor de gemeente aangestuurd door Marcel Maassen en voor aannemersbedrijf Jurriëns door Yolanda van Rijswijk als projectmanager. Het werk begon na de bouwvak-vakantie in 2013 en was gereed in februari 2014.

Afb. 2 Diagram van de beweging van de toren ter hoogte van de stang op de torenspits, door de afdeling Rijksdrie-hoeksmeting over de aangegeven jaren en gerelateerd aan een nulpunt aan de noordgevel van de toren. Schaal is in centimeters. (pandsdossier RCE)

Noten

- 1 H.M. van der Berg, De kerk te Loenen aan de Vecht, *Jaarboekje Oud Utrecht (1953)*, p. 131 e.v.
- 2 J. A. van der Hoeve, Loenen, *NH Kerk: toren (fundering)*, (2012), p. 5.

Bronzen troffel voor hek Nijenrode

De bronzen troffel 2017, de prijs voor het best gerestaureerde monument van het afgelopen jaar in Stichtse Vecht, is op Open Monumentendag, 9 september 2017, toegekend aan het 18de-eeuwse inrijhek van Nijenrode. De gerestaureerde ophaalbrug van kasteel Loenersloot werd tweede in de strijd. De jury, bestaande uit Juliette Jonker, Edward Munnig Schmidt en Albert Griffioen, roemde het hoge restauratiegehalte van het Nijenrodehek en de voortreffelijke uitvoering ervan.

Het smeedijzeren hek aan de zuidingang van Nijenrode dateert uit 1750 en stond oorspronkelijk op de plek waar nu de toegangspoort uit 1916 staat. Het

Afb. 1 Het gerestaureerde hek van Nijenrode. Foto: Peter Tibben.

staat op een gemetselde brug over de buitengracht. Beide smeedijzeren draaihekken hangen tussen vijf meter hoge natuurstenen pijlers met rondom classicistische pilasters. Op de dekplaat met bladmotief zijn de wapenschilden, initialen en de jonkheerskroon van de opdrachtgever Johan Ortt III en zijn eerste vrouw Adriana Huydecoper aangebracht. Na haar overlijden hertrouwde Ortt. Ook zijn tweede vrouw is herdacht in het hek. Zij heette Dorothea Wijnanda Eyck, en hun beider monogrammen, de O en de E, zijn ineengestengeld terug te vinden in de vleugelstukken van getrokken smeedijzer.

De recente restauratie was hard nodig. De betonplaat waarop het hek stond was verzakt; de noordelijke hekpilaster stond daardoor scheef. Deze is waterpas geheven met Uretek-injectie waarna er 14 heipalen in de grond zijn aangebracht die aan de betonplaat zijn verankerd. De muurwangen zijn hierna opnieuw opgemetseld en ten slotte zijn de smeedijzeren hekdelen en de wapens met monogrammen op de zandstenen wapenvazen opnieuw geschilderd.

Hanzebouw uit Zwolle voerde het project uit in opdracht van Stichting Nyenrode en Monumenten Adviesbureau Delfgou BV uit Scherpenzeel deed de begeleiding. De Dr. R. van Luttervelt Restauratie Stichting verleende een bijdrage aan deze restauratie.

Jaarverslag Vechtplassencommissie 2016

De Vechtplassencommissie (VPC) maakt graag gebruik van gelegenheid om in het Jaarboekje op hoofdlijnen verslag te doen van ontwikkelingen in de Vechtsreek en onze betrokkenheid daarbij in het jaar 2016.

Bouwplannen

Aan allerlei ontluikende bouwplannen was het goed te merken dat de economie aantrekt. En daar bouwen een grote invloed op het landschap heeft – zowel positief als negatief – volgt de VPC dit steeds met argusogen.

De beëindiging van oneigenlijke of ongewenste bestemmingen roept altijd de complexe vraag op: wat zal daar komen? En kunnen of willen wij daar bij betrokken zijn, en zo ja, welke uitgangspunten hanteren wij daarbij? Het zal altijd maatwerk zijn, want uit de gevallen die in 2016 speelden, blijkt hoe verschillend de objecten zijn en hoe complex de materie. Wij staan altijd positief tegenover het saneren van oneigenlijke bestemmingen, zoals de caravanopslag van Kuyvenhoven (Zandpad 41, Maarssen) en het kantorencomplex naast Vreedenoord (Straatweg 66, Breukelen). Het slopen van het kassencomplex van Kuyvenhoven is geen probleem, maar de plannen waren buiten proportie en zijn dus afgewezen. Bij de plannen voor Straatweg 66 wordt een ensemble ontwikkeld dat aansluit bij Vreedenoord, o.a. door herbouw van het in 1905 door brand verwoeste koetshuis. Over Vijverhof wordt heel verschillend gedacht. Het Limnologisch Instituut heeft de buitenplaats in een deplorabele toestand achtergelaten. Nadat meerdere plannen om de buitenplaats verder te verkavelen waren mislukt, is de buitenplaats gekocht door mevrouw I. van de Ven, die plannen heeft om op Vijverhof een goed hotel te vestigen. De VPC staat hier niet afwijzend tegenover, omdat de buitenplaats niet verder wordt verkaveld, maar als geheel wordt ontwikkeld met een hoog ambitieniveau en alleen op de plaats van het nieuwe laboratoriumgebouw wordt gebouwd. Dat laat onverlet dat wij zorgen over de houdbaarheid op termijn delen.

Ook Doornburgh heeft een nieuwe eigenaar. De koper heeft elders bewezen een goede invulling aan objecten te geven. Dat geeft weliswaar moed, maar de

stille duurt ons veel te lang! Dat geldt ook voor Beek en Hoff, waar partijen eindelijk nader tot elkaar lijken te komen.

Monumentenaf trek

Monumenteigenaren werden opgeschrikt door het bericht dat de monumentenaf trek zou worden afgeschaft. Samen met Heemschut, Bewoond Bewaard, Niftarlake en vele andere organisaties en particulieren heeft de VPC hiertegen bezwaar gemaakt – naar het lijkt met succes. De monumentenaf trek is voor velen een wezenlijke bijdrage aan de instandhouding van het monument. Deze fiscale regel bevordert ook het werk met professionele werklieden en daarmee het behoud van vakmanschap.

Opname buitenplaatsen in bestemmingsplan

De VPC is in gesprek met de gemeente over de vraag hoe je buitenplaatsen in het bestemmingsplan opneemt. Omdat meer dan de helft is verkaveld over twee of meer eigenaren, zoeken we naar een opzet die de ruimtelijke relatie en de samenhang binnen het ensemble van de buitenplaats en de hiërarchie tussen hoofdhuis en bijgebouwen bewaakt. Gezamenlijke uitgangspunten zijn de door het Rijk gehanteerde definitie, de richtlijnen van de Utrechtse Buitenplaatsbiotoop en dat de dichtst bij het oorspronkelijke gebruik liggende functie (wonen) de voorkeur geniet als gebruiksvorm.

Herstel waterkeringen

De provincie Utrecht heeft het herstel van de waterkeringen langs de Vecht aangegrepen om de dakpanbeschoeiing over een lengte van 1,5 km te herstellen, volgens het ‘protocol’ dat in overleg met de VPC is ontwikkeld. De sloof, de balk waarop de pannen worden gestapeld, ligt minimaal 1/3^e pan onder water en heeft zo een houdbaarheid van rond de halve eeuw. Bij die gelegenheid is ook de waterstoep die ooit bij Herteveld hoorde, fraai gerestaureerd.

Woonschepen en legakkers

De VPC is al jaren betrokken bij de problematiek van de woonschepen. Hun aantal is als gevolg van de woningnood in de naoorlogse jaren gegroeid tot meer dan 400 in de hele Vecht, voor het grootste deel buiten de bebouwde kom en zelden op geplande locaties. Hieraan is inmiddels veel verbeterd, ook in het kader van het Restauratieplan de Vecht. De VPC zet zich in om de *oeverlandjes* die bij sanering vrijkomen te ontwikkelen als natuurvriendelijke oever en ze in

Afb. 1 Oeverlandje ten noorden van de Glashut aan het Oud Over te Loenen.

goede handen te krijgen. Per 1 januari 2017 zijn ze ondergebracht in de NNN (vroeger EHS).

De gemeente Ronde Venen had het onzalige plan om de meeste van hun legakkers te verkopen. De bezwaren die wij daar, samen met vele andere partijen, tegen inbrachten, hadden helaas geen effect.

Geen tweede Vechtbrug

Wel effect had het georganiseerd verzet tegen de tweede Vechtbrug in Breukelen. Samen met 14 andere belangenorganisaties en bewonersgroepen is met succes bezwaar aangetekend tegen het voorstel dat op 20 december 2016 met 23 tegen 10 stemmen in de gemeenteraad is verworpen. Daarmee is na ruim 40 jaar een definitief einde gekomen aan de plannen voor een tweede Vechtbrug, die een einde zou moeten maken aan het drukke verkeer in de Brugstraat. Op verzoek van de gemeenteraad zijn daarom de mogelijkheden en de kosten van een tweede Vechtbrug onderzocht. Er kwamen drie locaties in beeld: ten zuiden van Nyenrode, ter hoogte van Broeckland en ter hoogte van de Loswal.

Hoewel uit dat onderzoek bleek dat door de reeds getroffen maatregelen de verkeersdruk – met uitzondering van het zware landbouwverkeer – in de Brugstraat blijvend onder de norm was gekomen, werd het voorstel voor een tweede brug toch in stemming gebracht.

De onherstelbare aantasting van het cultuurlandschap van de Vecht, de negatieve gevolgen van de toename van het verkeer op Zandpad en Straatweg en het ontbreken van de noodzaak zijn met succes door bewonersgroepen en 14 belangenorganisaties aangevoerd om de aanleg van een tweede brug over de Vecht te voorkomen. Voor het zware landbouwverkeer liggen betere oplossingen voor de hand, zoals bedrijfsverplaatsing van vrachtverkeer aantrekkende bedrijven en grondruil, waardoor agrariërs geen gronden aan beide zijden van de Vecht hebben.

Gebiedsakkoord Oostelijke Vechtplassen

Het Oostelijk Vechtplassengebied is een waardevol natuur- en recreatiegebied waar het fijn wandelen, fietsen en varen is en verdient zeker een Gebiedsakkoord. Maar er liggen ook opgaven voor het verbeteren van de waterkwaliteit, er is een baggerprobleem in de Loosdrechtse Plassen en de watersportsector en de horeca vragen om een vernieuwingsimpuls. Op initiatief van de Provincie Noord-Holland werken overheden, ondernemers, bewoners, deskundigen en belangenorganisaties aan oplossingen die recht doen aan de – soms strijdige – belangen. De stip op de horizon is een aantrekkelijk gebied voor (kleine) watersport, wandelen en fietsen en waar ook plaats is voor natuurverbindingen, moerassen en hun bewoners en gezonde agrarische gronden etc.

De inbreng van de VPC focust op de cultuurhistorische en de natuur- en landschapswaarden; we hebben veel lokale kennis en deskundigheid kunnen delen. De VPC vergeet daarbij de landschappelijke kwaliteiten met bijvoorbeeld de legakkers en de rietoevers niet. De inventarisatie van de natuurwaarden en van de opgaven om deze te behouden en te verbeteren is voltooid.

Aan de andere kant zijn ook de eerste wensen vanuit de recreatiesector, bijvoorbeeld in de vorm van extra recreatieve routes, in kaart gebracht. Dan komt het aan op wikken en wegen. Daarbij onderkennen we enerzijds het belang van strikte rust in bepaalde zones, maar ook dat van de mens die van die natuur en het landschap moet kunnen genieten. Soms is het lastig om de belangen met elkaar te verenigen. Een voorbeeld is de wens om een vaarverbinding te maken tussen de Loosdrechtse Plassen en het Hilversums Kanaal, via de Wijde Blik, bijvoorbeeld met een afgescheiden kanaal in de Loenderveense Plas. Wij vrezen

schade aan het oeverlandschap en de verwachte grotere recreatiedruk op het Wijde Blik. Een Milieueffectrapport zal de effecten voor economie, ecologie en leefomgeving voor de verschillende opties inzichtelijk maken. Wij schorten ons standpunt in deze nog even op.

Doel van het proces is een Gebiedsakkoord waarin de betrokken partijen zich verbinden tot het uitvoeren van plannen ter verbetering van de natuur- en recreatiekwaliteiten. Voor overheden betekent dat het faciliteren van vernieuwingsmaatregelen en het financieren van aanpassingen. Te denken valt aan het baggeren van de Loosdrechtse Plassen, het verbeteren van de waterkwaliteit, de aanleg van nieuwe recreatieve vaarroutes en het ondersteunen van de recreatieondernemers met een gebiedsloods. De ondertekening van het Gebiedsakkoord was voorzien voor december 2017.

Ton Stork Vechten voor de Vechtpenning 2017 voor Wim Weijs

Tijdens de Vrienden van de Vecht-dag, 2 september 2017 op kasteel Nederhorst, ontving bioloog Wim Weijs de Ton Stork Vechten voor de Vechtpenning uit handen van Charlotte Smit, voorzitter van de Vechtplassencommissie. Weijs werd geroemd om de enorme hoeveelheid kennis die hij heeft toegevoegd aan de biologie van de Vechtstreek. Deze kennis heeft hij gebundeld in het lijvige standaardwerk 'Natuur en Landschap van de Vechtstreek', dat in 2011 is verschenen. In deze schitterende uitgave behandelt de auteur de vele inventarisaties die in opdracht van Natuurmonumenten waren uitgevoerd, maar ook uiterst nauwkeurig het ontstaan van het landschap van de Vechtstreek. Daarnaast is Weijs een vaste spreker in de leergang Vechtologie, adviseur van de

Vechtplassencommissie en zeer actief betrokken geweest met een inhoudelijke en kritische blik bij de ontwikkeling van het gebiedsakkoord voor de Oostelijke Vechtplassen.

De Vechtplassencommissie reikt eens in de twee jaar de Ton Stork Vechten voor de Vechtpenning uit aan iemand die zich bijzonder heeft ingezet voor de kwaliteit van de Vechtstreek. De Vechtstreek is van grote waarde en een beschermer ervan is een penning waard. Twintig jaar geleden heeft Elisabeth Varga voor de VPC een penning ontworpen in de vorm van een waterlelieblad met daarin de bekende tekst van één van de eersten die de waarde van de Vecht onder woorden brachten, Constantijn Huygens. Hij schreef vanuit Den Haag aan zijn Vechtvriend Joan Huijdekoper, die 'Heer van Maersseveen' was:

*Ick sit op Hofwijck, staegh aen Goudestein, en denk,
en vliede van mijn' Vliedt om voor uw' Vecht te vechten.*

De eerste penning werd in 1999 uitgereikt aan Ton Stork, de scheidend voorzitter van de VPC. Wim Weijts ontving de tiende penning.

Vier kabinetssculpturen door Jan Pieter van Baurscheit

Dennis de Kool

In het Jaarboekje 2012 van het Oudheidkundig Genootschap 'Niftarlake' werd aandacht besteed aan 'een mooie aanwinst voor VreedenHoff', namelijk vier marmeren putti die in dat jaar werden verworven door de heer Lisman.¹ De concrete aanleiding voor deze bijdrage is de vondst van een ontwerptekening waarop deze kabinetssculpturen zijn afgebeeld.

Kabinetssculpturen

In de kunsthistorische literatuur wordt doorgaans weinig tot geen aandacht besteed aan beeldhouwwerken op klein formaat. Dergelijke beeldjes voorzagen in de behoeften van vermogende verzamelaars, die hun aanwinsten een plek gaven in kunstkabinetten, waarna ze aan belangstellenden in hun netwerk konden worden getoond. Om die reden worden deze beeldjes ook wel 'kabinetssculpturen' genoemd. Wat de thematiek betreft konden kabinetssculpturen mythologische, religieuze of realistische voostellingen uitbeelden. De gerealiseerde sculpturen konden vrijstaande beeldjes zijn, maar ook portretmedaillons en bustes. Kabinetssculpturen konden van verschillende materialen vervaardigd zijn, namelijk gebeeldhouwd marmer, gesneden ivoor of (palm)hout of geboetseerde klei die daarna gebakken werd. Gebakken aarde wordt doorgaans aangeduid met het Italiaanse woord terracotta.

Motieven van verzamelaars

Toonaangevende achttiende eeuwse verzamelaars als Gerrit Braamcamp (1669-1771), Pieter Locquet (1711-'82), Cornelis Ploos van Amstel (1726-'98) en John Hope (1737-'84) bezaten allemaal verscheidene kabinetssculpturen, ook al vormden schilderijen, tekeningen en prenten het zwaartepunt van hun verzamelingen. Verzamelaars uit die tijd konden verschillende motieven hebben. Een zakelijk motief was het beleggen van het verworven kapitaal. Maatschappelijke overwegingen waren het verhogen van de status van de verzamelaar of het etaleren van de goede smaak ('le bon gout'). Ten slotte kon het verzamelen van kunstvoorwerpen ook een persoonlijke 'hobby ter vermaak' en dus een aangenaam tijdverdrijf zijn. Kabinetssculpturen voorzagen ook in

de behoeften van schilders en kunstenaars; de beeldjes konden namelijk dienen als voorbeelden voor hun leerlingen in de ateliers en tevens fungeren als inspiratiebronnen.

Jan Pieter van Bauscheit

In de 18de eeuw hebben verschillende beeldhouwers zich mede toegelegd op kabinetsculpturen, onder wie Jan Baptist Xavery (1697-1742),² Ignatius van Logteren (1685-1732) en zijn zoon Jan van Logteren (1709-45),³ Michiel Emanuel Shee (ca. 1694-ca. 1739),⁴ Jan Claudius de Cock (1667-1735)⁵ en Jan Pieter van Bauscheit de Oude (1669-1728) en Jan Pieter van Bauscheit de Jonge (1699-1768). Beeldhouwers konden kabinetsculpturen op voorraad hebben, maar ook op bestelling leveren. Uit advertenties en archiefstukken blijkt dat Jan Baptist Xavery beeldjes van verschillende 'brave meesters' op voorraad had.⁶ Hij leverde echter ook miniatuursculpturen op bestelling, waaronder (ivoren) portretmedaillons.⁷ De vier marmeren beeldjes vormen een tastbaar bewijs dat ook het atelier van vader en zoon Van Bauscheit voorzag in de behoefte aan beeldjes op klein formaat. De vraag naar kabinetsculpturen bleef gedurende de hele 18de eeuw bestaan.

De vier elementen

De vier marmeren beeldjes zijn 44 cm hoog en staan op ronde voetstukken. Afgaand op de attributen en de gebeitelde woorden 'Aerde', 'Loeght', 'Water' en 'Vuer' op de marmeren plinten, stellen de beeldjes de vier elementen voor. De putto die de aarde personifieert, is voorzien van vruchten en heeft een voet op een pompoen geplaatst. De putto die de lucht voorstelt, houdt een vogel in de hand. De putto die verwijst naar het water, houdt een vis in de armen en heeft een voet op de kop van een dolfijn geplaatst. De putto die het vuur personificeert, is in de weer met een vuurstokje en heeft een voet op een boom geplaatst.

Empedocles

De vier elementen werden reeds onderscheiden door de Griekse filosoof Empedocles (ca. 490-ca. 430 v. Chr.) Daarnaast bestaan er in zijn filosofie twee krachten die hij liefde en haat noemde. Onder invloed van liefde zouden de elementen zich mengen, terwijl ze zich onder invloed van haat zouden scheiden.⁸ Ook Ripa besteedde aandacht aan de vier elementen of 'hoofdstoffen' in zijn boek *Iconologia* dat een belangrijke iconografische inspiratiebron voor kunstenaars was.⁹ Om die reden is het niet verrassend dat verschillende 18de eeuwse

Afb. 1 De vier beeldjes van waarschijnlijk vader J.P. van Bauscheit. (Part. coll.)

beeldhouwers het thema van de vier elementen in hun beeldhouwwerken hebben toegepast. Het Haags Gemeentemuseum bezit twee terracotta hermen die werden vervaardigd door Jan Baptist Xavery. Waarschijnlijk fungeerden deze hermen met de vermoedelijke voorstellingen van Neptunus (water) en Juno (lucht) als model voor zandstenen uitvoeringen die waren bedoeld voor een tuin.¹⁰ Marmeren putti van zijn hand met voorstellingen van de vier elementen bevonden zich in Kassel, maar zijn tijdens de Tweede Wereldoorlog helaas grotendeels verloren gegaan.¹¹ Jan van Logteren vervaardigde marmeren borstbeelden met voorstellingen van de vier elementen, die op verschillende plekken zijn beland.¹² Ten slotte kan de veelzijdige beeldhouwer Jan Claudius de Cock genoemd worden. Op 4 juni 2009 werd een tweetal door hem gesigneerde terracotta putti met voorstellingen van twee van de vier elementen geveild bij Sotheby's in New York.¹³ Deze voorbeelden illustreren het feit dat dergelijke oorspronkelijke series vaak niet meer compleet zijn.

Afb. 2 De voortekening van de vier beeldjes van afbeelding 1 door J.P. van Bauscheit. Van links naar rechts water, vuur, lucht en aarde. (Prentenkabinet Antwerpen)

Complete serie

De vier marmeren putti van de hand van Jan Pieter van Bauscheit zijn om verschillende reden bijzonder. De eerste reden is dat het een complete serie van kabinetsculpturen betreft. De tweede reden is dat deze in een goede en onbeschadigde conditie verkeren en dus vermoedelijk zelf niet zijn blootgesteld aan de elementen. De derde reden is dat het Prentenkabinet van Antwerpen een tekening bezit waarop deze beeldjes zijn afgebeeld. In de literatuur wordt de tekening toegeschreven aan Jan Pieter van Bauscheit de Jonge.¹⁴ In de online database wordt de tekening echter in verband gebracht met Jan Pieter van Bauscheit de Oude.¹⁵ Deze laatste toeschrijving is mogelijk gebaseerd op het feit dat Jan Pieter van Bauscheit de Jonge zich voornamelijk heeft geprofileerd als architect en dus primair monumentale projecten ter hand nam.¹⁶ Definitief uitsluitel kan echter niet gegeven worden. Het monogram op de beeldjes (JVB) biedt geen nader aanknopingspunt, omdat vader en zoon hetzelfde monogram gebruikten. De beeldjes en de tekening zijn niet gedateerd. Dat biedt

dus ook geen nieuwe perspectieven. De tekening werd in 1939 geschonken aan het Prentenkabinet. De onderschriften ‘Water’, ‘Vuer’, ‘Loeght’ en ‘Aerde’ laten er geen misverstand over bestaan dat de putti op deze tekening de vier elementen voorstellen.

Volwaardige sculpturen

De ontwerp-tekening en de kostbare marmeren uitvoering van de beeldjes vormen een bewijs dat kabinet-sculpturen een serieuze en volwaardige plaats innamen in het oeuvre van beeldhouwers. Deze fraaie beeldjes waren, gezien hun compacte formaat, nadrukkelijk niet bedoeld voor de buitenruimte. De huidige eigenaar heeft ze binnenshuis een passende bestemming gegeven en daarmee de besloten ‘huiselijke’ traditie van kabinet-sculpturen op een passende wijze gerespecteerd en gecontinueerd.

Dennis de Kool is als onderzoeker verbonden aan de Erasmus Universiteit Rotterdam.

Noten

- 1 E. Munnig Schmidt, ‘Een mooie aanwinst voor VreedenHoff te Nieuwersluis’, *Jaarboekje Nifstarlake* (2012), p. 41-45.
- 2 De auteur is momenteel bezig met een promotieonderzoek naar deze beeldhouwer.
- 3 P.M. Fischer 2005, *Ignatius en Jan van Logteren. Beeldhouwers en stuc kunstenaars in het Amsterdam van de achttiende eeuw*, Alphen aan den Rijn.
- 4 D. de Kool 2016, ‘Twee puttigroepjes van Shee op Berkenrode’ in: *HeerlijkHeden* 43 (168), p. 20-23.
- 5 D. de Kool 2014, ‘Jan Claudius de Cock: een treflyk oud meester in de kunst?’ in: *Noordbrabants Historisch Jaarboek 2014*, deel 31, Tilburg, p. 89-107.
- 6 Advertentie in de ‘s-Gravenhaagse Courant op 29 september 1734 en 2 mei 1735. Ontleend aan: D.S. van Zuiden, D.S. 1941 ‘Advertentiesprokkelingen’ in: *Oud-Holland*, Jaargang 58, nummers 1-6, p. 96.
- 7 Nationaal Archief, Nassaue Domeinraad, Archiefnummer 1.08.11, Inventarisnummer 113.
- 8 Empedocles (1997) *Aarde, lucht, water en vuur*, Amsterdam (vertaald door R. Ferwerda).
- 9 C. Ripa 1644 *Iconologia of Uytbeeldinghe des Verstands*, Amsterdam (vertaald door Dirck Pietersz. Pers).
- 10 D. de Kool 2015, ‘Vier mysterieuze hermen van Jan Baptist Xavery’, in: *Vakblad Groen*, Jaargang 71, Nummer 11, p. 34-38.
- 11 A. Holtmeyer 1923, *Die Bau- und Kunstdenkmäler im Regierungsbezirk Cassel*, Band VI, Marburg (deel 1 en 2); A.E. Binckmann 1925, *Barock-Bozzetti III: Niederländische und französische Bildhauer*, Frankfurt am Main.
- 12 P.M. Fischer 2005, *Ignatius en Jan van Logteren. Beeldhouwers en stuc kunstenaars in het Amsterdam van de achttiende eeuw*, Alphen aan den Rijn, p. 232.

- 13 www.artvalue.com/auctionresult-cock-jan-claudius-de-1668-1735-figures-representing-air-and-f-2246213.htm
- 14 Catalogus Tentoonstelling 1971, *Europäische Barockplastik am Niederrhein: Grupello und Seine Zeit*, Düsseldorf, catalogusnummer 194.
- 15 <http://search.museumplantinmoretus.be/Details/collect/277466>
- 16 F.S.E. Baudouin 1994, *Architect Jan Peter van Bauscheit De Jonge, 1699-1768*, Lier; I.M. Breedveldt Boer 2003, *Tekenen en vasseren: het bedrijf van Jan Peter van Bauscheit (1699-1768) en de architectuur in het tweede kwart van de achttiende eeuw*, Utrecht (proefschrift).

Inhoudsopgave

Ereleden en bestuur	2
Ledenlijst 2017	3
Jaaroverzicht 2017	18
Verdwenen buitenplaatsen langs de Vecht, de Angstel en het Gein – E. Munnig Schmidt	22
Tine Baanders, kunstenaress op Vrede-Rust – drs Ambrosius Baanders, Den Haag	44
De hofstede Oost en Vegt – E. Munnig Schmidt	58
Een wandeling langs de Vecht van Oudaen naar Vechtesteyn – Hans van Bommel, bewerkt en aangevuld door E. Munnig Schmidt	63
De astronomische klok te Zuylenburgh – Juliette Jonker-Duynstee/Pieter de Ruiter	89
De scheve toren van Loenen – E. Munnig Schmidt	93
Bronzen troffel voor hek Nijenrode	96
Jaarverslag Vechtplassencommissie 2016	98
Ton Stork Vechten voor de Vechtpenning 2017 voor Wim Weijs	103
Vier kabinetsculpturen door Jan Pieter van Bourscheit – Dennis de Kool	105
	111

